

מערך הקליניקות המשפטיות ע"ש אלגה צגלה

סיכום פעילות שנתי – תש"פ

מוגש למועצת הפקולטה למשפטים, אוניברסיטת תל-אביב

ספטמבר 2020

מבוא

תכנית החינוך הקליני בפקולטה למשפטים ע"ש בוכמן באוניברסיטת תל אביב פעלה בשנת תש"פ באמצעות שבע קליניקות, כ-125 סטודנטים, [שבעה חברי סגל אקדמי](#) ו-12 [עו"ד](#) (קלינאים) המספקים שירות משפטי לעשרות עמותות ולמאות לקוחות שידם אינה משגת ובדרך זו מקדמים סדר יום משפטי למען חברה צודקת ושיוויונית.

התכנית מעניקה לסטודנטים התנסות מעשית בתחום בו עוסקת הקליניקה בה הם משתתפים: [הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי](#); [הקליניקה לזכויות אדם](#); [הקליניקה לזכויות פליטים](#); [הקליניקה לזכויות עובדים](#); [הקליניקה לצדק סביבתי והגנה על זכויות בעלי חיים](#); [הקליניקה לזכויות ניצולי שואה וא/נשים בזקנה](#); [הקליניקה לתובענות ייצוגיות](#).

במסגרת עבודתם בקליניקה עוסקים הסטודנטים בכל ההיבטים של ההליך המשפטי, והכל בליווי צמוד של עורכי דין ואנשי אקדמיה מן השורה הראשונה, המומחים בתחום העיסוק של הקליניקה. [מבנה הלימודים בקליניקות](#) מקנה לסטודנטים הזדמנות יוצאת דופן לרפלקציה אקדמית על העבודה המעשית שלהם. מצד שני, העבודה המעשית של הקליניקות מהווה כר נרחב לפעילות מחקרית. שיטת עבודה זו, של היוזן חוזר בין האקדמיה למעשה, איפשרה לקליניקות להגיע [להישגים מרשימים](#), הן למען לקוחותיהם והן למען החברה בישראל.

שיטת ההוראה והעבודה בקליניקות

בכל קליניקה מתקיים שיעור עיוני שנתי, המועבר בדרך כלל על ידי חבר סגל מהפקולטה (2 ש"ש), המומחה בתחום שבו עוסקת הקליניקה. השיעור מוקדש ללימוד התיאוריה והדוקטרינה בתחום הידע הרלוונטי, לחשיבה ביקורתית על העשייה של הסטודנטים בפרקטיקה ולדיון בדילמות תיאורטיות, פרקטיות ואתיות. בנוסף, הסטודנטים נדרשים להקדיש 6-8 שעות שבועיות לעבודה המעשית בפיקוח עורך דין מומחה בתחום. עבודה במודל זה מאפשרת לא רק הבנה תיאורטית ופרקטית מעמיקה של תחום הידע הרלוונטי, אלא גם פיתוח אחריות מקצועית וחברתית בקרב הסטודנטים.

מבנה ארגוני ותקציבי

מעריך הקליניקות מנוהל על ידי מנהל אקדמי (פרופ' עמרי ידלף), מנהלת מקצועית (גב' נירית פוטרמן – 50% משרה) ורכות אדמיניסטרטיבית (גב' תהילה שרעבי – 50% משרה). המימון של הפעילות הקלינית נעשה בסיוע של תרומות, אשר בגיוסן מסתייעות הקליניקות במערך גיוס המשאבים של האוניברסיטה ובמערך גיוס המשאבים של הפקולטה (בראשות גב' דורית קוסקס, וגב' אריקה גולדברג – 80% משרה).

המעריך הקליני כולל כיום 12 עורכי דין, מהם 9 במשרה מלאה, אחת ב-80% משרה ושתיים ב-50%.

להלן דו"ח סיכום שנה המתאר בהרחבה את הפעילות בכל אחת מן הקליניקות.

הקליניקה לזכויות אדם

1. מבוא

בשנת הלימודים תש"ף פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של פרופ' רונן אברהם ובהנחייתם הקלינית של עו"ד הישאם שבאיטה ועו"ד דבי טל שדה. בקליניקה נטלו חלק 18 סטודנטיות וסטודנטים.

העשייה המשפטית בקליניקה עוסקת במגוון רחב של תחומים הקשורים בהגנה על זכויות אדם אזרחיות ופוליטיות, זכויות חברתיות וכלכליות, והגנה על זכויות של קבוצות מיעוט (המיעוט הערבי, קהילת הלהט"ב, אנשים עם מוגבלות ועוד). הקליניקה מתמחה בייצוג בבתי-משפט במגוון ערכאות - בהליכים חוקתיים, מינהליים ואזרחיים ומייצגת הן פרטים והן ארגונים לא-ממשלתיים, שבשם מוגשים הליכים משפטיים.

העבודה המעשית בקליניקה נעשית בזוגות בהנחיית המנחים הקליניים. כל זוג סטודנטים מטפל במהלך השנה במספר תיקים משפטיים. הסטודנטים שותפים בטיפול בתיק בכל שלביו והיבטיו - המפגש עם הלקוחות, כתיבת המסמכים המוגשים לבתי-משפט, הכנת הטיעונים בעל-פה וכדומה.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

השיעורים השבועיים בכיתה עסקו בהיבטים תיאורטיים ומעשיים של זכויות אדם. כך, לדוגמא, נדונו שאלות הנוגעות ליחס בין זכויות אדם אזרחיות לזכויות אדם חברתיות, לתפקידם של עו"ד המעוניינים לקדם מטרות חברתיות (cause lawyering) ולדילמות שמעוררת פעילות מסוג זה.

בשיעורים הקליניים הציגו הסטודנטים את התיקים עליהם עבדו במהלך השנה, תוך שימת דגש על שאלות של אסטרטגיה דיונית, חוויות ודילמות שעלו בעבודה הקלינית.

במהלך השנה ערכה הקליניקה סיור בעיר לוד, שהתמקד במספר סוגיות ייחודיות של זכויות אדם. הסיור כלל פגישה עם פעילי שטח ועם חברות מועצה בעירייה.

באמצע השנה, עקב התפרצות הקורונה, עברה ההוראה בקליניקה בהצלחה ללמידה מרחוק.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה בשנה החולפת, התמקדה בעיקרה בשני נושאים מרכזיים: מקרים של הפליה ומקרים של אלימות משטרתית, כפי שיתואר להלן:

הפליה על רקע לאום, נטייה מינית, מוגבלות

א. הפליית ערבים במגורים על ידי המגזר הפרטי

השנה המשיכה הקליניקה במאבק המשפטי כנגד הפליית ערבים במגורים על ידי המגזר הפרטי. הקליניקה המשיכה לטפל בהליכים שהתנהלו במספר תביעות אזרחיות שהוגשו בשנים קודמות:

הפליה על ידי חברת נדל"ן בערים מעורבות

השנה הקליניקה המשיכה לטפל, בשיתוף האגודה לזכויות האזרח, בתביעה שהוגשה כנגד חברת נדל"ן שסירבה למכור דירה לזוג ערבי באמתלות שונות. בתביעה נעשה שימוש בבוחנים יהודים וערבים, שהונחו על ידי האגודה לזכויות האזרחי וסייעו בחשיפת ההפליה.

התביעה הוגשה הן בשם הזוג שהופלה והן בשם האגודה לזכויות האזרח שתובעת מהחברה המפלה פיצוי בשל הצורך להשקיע ממשאביה לחשיפת ההפליה הסמויה (איתור והנחיה של בוחנים כאמור). תביעת האגודה לזכויות

האזרח נסמכת על פסיקה דומה בארה"ב וכן על סעיף 7 לחוק איסור הפליה במוצרים ושירותים, המאפשר בנסיבות מסוימות לארגונים העוסקים בהגנה על קבוצות מופלות להגיש תביעה על פי החוק. במהלך השנה התקיים דיון בבית משפט והוגשו תצהירי עדות ראשית על ידי הצדדים. התיק קבוע להוכחות לנובמבר 2020.

ת"א (שלום ת"א) 43352-05-17 **חליוי ואח' נ' י.ס.ברקת ישראל מגורים ובינוי בע"מ ואח'**

סטודנטים: עולא טאהא ומוחמד עואד

תביעה נגד משרד תיווך על הפליה בדיון

השנה הקליניקה המשיכה לטפל בתביעה שהוגשה בשם שלוש צעירות ערביות שהופלו על ידי מתווך בהשכרת דירה באזור תל-אביב. לאחר שהמתווך הבין שמדובר בערביות, הוא טען שהדירה הושכרה ואינה רלבנטית עוד. אלא שמספר דקות לאחר מכן, כאשר פונה יהודייה התקשרה למתווך, חברה של התובעות, הפכה הדירה לפתע לרלבנטית וזמינה להשכרה. דפוס זה חזר על עצמו גם לאחר מספר בדיקות. התיק קבוע לדיון לחודש דצמבר 2020.

ת"א 50359-06-19 (שלום ת"א) **כריים ואח' נ' אלוביץ**

סטודנטיות: לי אור אביב, עופרי אביב ורננה נאמן

הפליית ערבים בפרויקט בנייה גדול בקריית אתא

השנה הקליניקה המשיכה לטפל בתביעה שהוגשה בשם שישה תובעים ערבים, תושבי שפרעם, שהופלו ברכישת דירה על ידי חברת בנייה גדולה בקריית אתא. ההפליה תועדה בהקלטות שנעשו על ידי התובעים וכן על ידי פונה יהודי ששימש כבוחן להוכחת ההפליה. במהלך השנה, הוגשו תצהירי עדות ראשית וכן תוקנה התביעה באופן שהתווספה כנתבעת נוספת החברה שהייתה אחראית לשיווק הפרויקט.

ת"א (שלום-חיפה) 14153-12-18 **דאמוני ואח' שריב בעמ' ואח'**

סטודנטיות: רונה מוזר ואור שועה

ב. הפלייה על רקע נטייה מינית

הפליה במתן טיפולי פוריות

הקליניקה המשיכה לטפל השנה בתביעה נגד קופת חולים כללית ורופאה גניקולוגית בבית החולים שערי צדק בעניין הפלית זוג נשים במתן טיפולי פוריות.

התביעה מתארת כיצד התובעת הושארה במשך דקות ארוכות עירומה וחשופה על כיסא הטיפולים, מאחר והרופאה סירבה לטפל בה בשל נטייתה המינית ומעמדה האישי. התביעה מבקשת להתמודד עם מציאות פסולה שבה רופאים מסרבים לטפל במטופלים בשל נטייתם המינית ומעמדם האישי ולתקוף את התנהלות קופת חולים כללית שמאפשרת לרופאים לבחור את המטופלים על בסיס אבחנות מופלות. במהלך השנה, התקיים הליך גישור בין הצדדים שלא עלה יפה. כתבי הגנה צפויים להיות מוגשים בחודש ספטמבר 2020.

ת"א (שלום ת"א) 54771-05-19 **פלונית ואח' נ' קופת חולים כללית ואח'**

סטודנטיות: לי אור אביב, עופרי אביב ורננה נאמן

סירוב למימון ניתוח לשינוי מין על ידי חברת הביטוח

הקליניקה המשיכה השנה לטפל בתביעה שהוגשה לבית המשפט השלום על החלטת חברת ביטוח שלא לממן ניתוח עליון במסגרת תהליך לשינוי מין בטענה כי אין מדובר בצורך רפואי אלא בהפרעה נפשית. לחלופין טוענת חברת הביטוח כי מדובר בניתוח קוסמטי ולכן אין מקום לממן אותו. טענה נוספת שמעלה חברת הביטוח הינה כי מדובר

במום מולד שמורג מתשלום תגמולים לפי תנאי הפוליסה. בכתב התביעה אנו מתמודדים עם טענות אלו ומסבירים כי מדובר בבעיה בריאותית של אי הלימה מגדרית וכי מטרת הניתוח הינה לאפשר לאדם לחיות על פי הזהות המגדרית האוטנטית שלו. התביעה עוסקת בסוגיה בעלת חשיבות עקרונית רחבה לכלל קהילת הטרנסג'נדרים שסובלים מהפליה קשה בתחומי חיים רבים. התיק קבוע לדיון לנובמבר 2020.

ת"א 19-08-19482 פלוני נ' איילון

סטודנטים: שירה מסלה ויובל ארז

תביעה נגד מקור ראשון בגין אי פרסום מודעת מטעם הקהילה הדתית הגאה

השנה הסתיים הטיפול בתביעה שהוגשה נגד העיתון מקור ראשון בגין סירובו לפרסם שתי מודעות מטעם הקהילה הדתית הגאה. התביעה הוגשה בשם האגונים: חברותא- הומאים דתיים ובת קול- לסביות דתיות. במהלך השנה התקיים הליך גישור שהסתיים בכך ש'עיתון מקור ראשון והאגונים בת קול וחברותא מהקהילה הגאה – הביאו את ההליך ביניהם לסיום מתוך הבנה הדדית כי יפרסמו במקור ראשון ככל מפרסם אחר "

ת"א 19-06-12964 (שלום י- ס) חברותא ואח' נ' מקור ראשון

סטודנטיות: דניאל אסולין ויעל אורבך עצמון

ג. הפליה על רקע מוגבלות

הפליית אדם עם כיסא גלגלים בטיסה

נמשך הטיפול בתביעה אזרחית לבית משפט השלום לפיצוי אדם עם כיסא גלגלים שהורד מטיסה בשל טענת חברת התעופה כי אינה יכולה להטיס את כיסא הגלגלים הממונע שלו. התביעה הוגשה נגד חברת ישראייר, חברת התעופה הזרה והחברה שמספקת את שירותי הקרקע בנתב"ג.

השנה התקיים דיון הוכחות בבית המשפט וכן הוגשו סיכומים על ידי התובע.

ת"א (שלום) 17-07-16943 ולדי גור ארי נ' ישראייר ואח'

סטודנטים: אלי קהתי ורוני שניצר

פנייה להנגשת קורסים לרענון נהיגה ומבחנים עיוניים של משרד הרישוי לחרשים וכבדי שמיעה

השנה המשכנו לטפל בסוגיית הנגשת מבחנים עיוניים לנהיגה (מבחני תיאוריה) בעל פה, והנגשת מבחני וקורסי נהיגה מונעת, לאוכלוסיית כבדי השמיעה והחירשים באמצעות הספקת שירותי תרגום לשפת הסימנים, בשיתוף עם עמותת "מעגלי שמע". מסתבר שמשרד הרישוי אינו מנגיש שירותים אלה אף שהוא חייב לעשות כן עפ"י תקנות שוויון זכויות לאנשים עם מוגבלות (התאמות נגישות לשירות). במהלך השנה יזמנו פגישה עם בכירים במשרד הרישוי ועם נציגות עמותת "מעגלי שמע", במסגרתה הציגו נציגות העמותה ונציגות הקליניקה את המשמעויות של היעדר ההנגשה והפגיעה בזכויות האדם. כן נערכה חשיבה משותפת בעניין פתרונות ישימים אפשריים. אנו נמשיך בטיפול בנושא עד שיושמו פתרונות מתאימים להנגשת השירותים.

סטודנטיות: ניצן קוטון ושיר אביטל

הפליית אדם שמסתייע בקלנועית בנסיעות באוטובוס

הקליניקה התחילה לטפל השנה במקרה של אדם עם מוגבלות בניידות שמסתייע בקלנועית, אשר הופלה בתחבורה ציבורית. במספר פעמים מתמשך לאורך תקופה ארוכה, נאלץ האדם להתמודד עם סירוב להעלותו לנסיעות באוטובוסים מהטעם היחיד שהוא מתנייד בסיוע קלנועית, על אף שמדובר בקלנועית שמותאמת להעלאה לגוף האוטובוס באוטובוסים עירוניים, ולאחסון מקופלת בתא המטען, באוטובוסים בינעירוניים.

סטודנטיות: ניצן קוטון ושיר אביטל

זכויות אדם והמשטרה

חקירת מותו של עצור כתוצאה משימוש בטייזר

הקליניקה פנתה יחד עם הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי למכון לרפואה משפטית ולפרקליטות המדינה בבקשה לבחון ארוע בו אדם מצא את מותו לאחר שהופעלה כלפיו אלימות והוא נורה בטייזר 8 פעמים. הפנייה נשלחה לאחר בחינת חומרי חקירת מח"ש שנערכה בעניין זה והשוואתם אל מול החומרים שעמדו בפני המכון לרפואה משפטית בעת מתן חוות הדעת בדבר סיבת המוות. בפנייה הסבנו את תשומת לב המכון למידע רלוונטי שלא עמד בפניו בעת קביעת סיבת המוות, ובין היתר, לעובדה כי העצור נורה מספר פעמים ולא פעם אחת כפי שהוצג בפני המכון לרפואה משפטית. לפיכך, דרשנו לקיים בדיקה חוזרת של מסקנות חוות הדעת בדבר סיבת המוות. במענה לפנייתנו נמסר כי הוחלט להעביר את המקרה לבדיקה חוזרת של המכון לרפואה משפטית. לאחר בדיקה חוזרת, המכון לרפואה המשפטית לא שינה את מסקנתו ואישר שוב את מסקנתו כי המנוח נפטר "בעקבות תסמונת ED על רקע שימוש בסמים". בעקבות תשובה זו, הקליניקה סיימה את הטיפול בתיק.

סטודנטים: שירה מסלה ויובל ארז

תקיפה במעצר

הקליניקה סיימה השנה לטפל בתביעה נזיקית בגין תקיפה שבוצעה לפני מספר שנים על ידי שוטרים כנגד עצור בתחנת המשטרה. כתוצאה מהתקיפה, נחבל העצור באופן קשה בידו. התובע נותר מוחזק במעצר ללא טיפול משך שעות ארוכות ורק לאחר שהחמיר מצבו נלקח לטיפול בבית החולים. למרות חומרת האירוע, לא נמצא במסמכי המשטרה תיעוד כלשהו על החבלה בידו או אף על לקיחתו על ידי השוטרים לבית החולים. כתוצאה מהחבלה, נגרמה לתובע נכות צמיתה בידו. התיק הסתיים השנה בהסכם פשרה במסגרתו פוצה התובע בסכום בסך 25,000 ₪.

ת"א (שלום ת"א) 52611-05-18 קוסינסקי נ' מדינת ישראל

ניסיון לסחיטה מינית כנגד אישה שעסקה בזנות

השנה הקליניקה עבדה על הכנת תביעת פיצויים בשם אישה שעסקה בזנות שנסחטה על ידי שוטר. השוטר הגיע למקום בה הייתה התובעת עם "לקוח" והורה לה להחזיר את הכסף ללקוח. משסירבה לעשות כן הוא איים להטיל עליה קנס. לאחר מכן, הציע השוטר כי יימנע מלהטיל עליה קנס באם תעשה לו "הנחה". בגין מעשים אלה, נפתחה חקירת מח"ש כנגד השוטר שהביאה להעמדתו לדין והרשעתו.

סטודנטיות: ראייה עטילה וחולוד אבו חסונה

מעצר ואיזוק שלא כדין

הקליניקה התחילה לטפל השנה במקרה של אדם שנעצר ונאזק שלא כדין. האיזוק התבצע כשהאדם שוחרר מטיפול רפואי, ומבלי שהיה דבר בנסיבות שהצדיקו את האיזוק. המעצר התבצע ללא הצדקה ולאחר שהחלטות שיפוטיות הורו לשחרר את העצור.

סטודנטים: ערן חיו ואלון צבי

מעצר שלא כדין ובניגוד להוראות חוק טיפול בחולי נפש

הקליניקה לקחה לטיפול השנה מקרה של אדם שנעצר שלא כדין והובל לבדיקה פסיכיאטרית בניגוד להוראות חוק טיפול בחולי נפש. האדם הגיש בכוחות עצמו תביעה בבית-המשפט לתביעות קטנות ותביעתו התקבלה. המדינה

הגישה בקשת רשות ערעור על פסק-הדין. הקליניקה לקחה על עצמה את הייצוג בהליך המשפטי **בשיתוף עם עמותת "בזכות – המרכז לזכויות אדם של אנשים עם מוגבלויות"**

רת"ק (מחוזי ב"ש) 31988-05-20 מדינת ישראל-משטרת ישראל נ' א.ס.

סטודנטים: ערן חיו, אלון צבי, חולוד אבו חסונה, ראייה עטילה

4. הפעילות המחקרית בקליניקה

הקליניקה החלה בעריכת מחקר שעניינו פסיקת פיצויים במצבים של עיכוב או מעצר בלתי חוקיים. במסגרת המחקר נערך איסוף של החלטות של ערכאות משפטיות, בתביעות שעניינן פיצוי בגין עיכוב או מעצר, וניתוח של מרכיבים שונים של ההחלטות. מטרתו של המחקר היא לקבל אומדן לגובה הפיצוי שנפסק בנסיבות שונות. המסקנות של מחקר זה עשויות לסייע לקליניקה בליטיגציה ו/או להיות "מתורגמות" למאמר.

הקליניקה לזכויות פליטים

כללי

השנה למדו בתכנית עשרים סטודנטים שהונחו על-ידי עו"ד ד"ר יובל לבנת (ששימש כמנחה אקדמי), ועל ידי שתי קלינאיות: עו"ד ענת בן-דור ועו"ד אירה רוזינה.

במהלך השנה אירחנו שורה של מרצים אורחים: פרופ' ג'ניפר צ'אקון (UCLA School of Law); עו"ס ענבר כהן מהקליניקה הסוציו-משפטית לנוער ולצעירים במצבי סיכון במכללה למנהל; עו"ד ניקול מאור (מרכזי הסיוע המשפטי לעולים); עו"ד מיכל פומרנץ; עו"ד עודד פלר (האגודה לזכויות האזרח); עו"ד שרה בן שאול ויס (דיינת בדימוס בבית הדין לערים בירושלים); פרופ' דפנה הקר (הפקולטה למשפטים וראש התכנית ללימודי נשים ומגדר בפקולטה למדעי הרוח) ופרופ' נטע זיו (הפקולטה למשפטים). בנוסף, ערכה הקליניקה סיור בדרום ת"א בהדרכת ד"ר ערן צין, אשר כלל מפגש עם תושבים ישראלים ומבקשי מקלט משכונות נווה שאנן ושפירא.

השנה השתתפו בקליניקה: איתמר נדל, יהונתן דניאל, אבישי תעזי, דין שינמן, ענר שופטי, יותם בראל, אביב צרפתי, עמית רוגינסקי, מיכאל חסיד, אמל שחאדה, דיאנה חאיט, הילה שרון, מעין קונסנס, נועה הראל, נוראלשאמס אבוחאטום, סתיו גור, עומר פסטל, ערין בדארנה, שירה הירש, שני צור.

העשייה המשפטית השנתית של הקליניקה כללה פגישות עם לקוחות, ליווי לקוחות למשרדי רשות האוכלוסין וההגירה, וייצוג בהליכים בבתי המשפט השונים ובבתי הדין לערים. לצד הליכי מקלט ליוותה הקליניקה לקוחות בהליכים משפטיים שונים הרלוונטיים לסוגיית מעמדם או מעמד בני משפחתם, זכויותיהם הסוציאליות ובעתירות חוקתיות.

חלק ניכר מעשיית הקליניקה יצא אל הפועל בזכות הסטודנטיות והסטודנטים שהשתתפו בה ולקחו חלק משמעותי בתיקים השונים, הן מול הערכאות השיפוטיות והן מול משרדי הממשלה הרלוונטיים, לרבות על דרך ייצוג בראיונות ושימועים ברשות האוכלוסין. בנוסף, הסטודנטים סייעו בבניית התיקים ואיסוף החומר הרלוונטי להם; ערכו מחקר עצמאי בתחום המשפט הישראלי והמשווה וכן בנוגע למצב השורר במדינות המוצא של לקוחות הקליניקה; לקחו חלק פעיל בהכנת בקשות מקלט וכתבי טענות, וכן בפיתוח האסטרטגיה בתיקים והכנתם לטיעון בעל בפה; התלוו לעורכי הדין לדיונים בהם; התלוו לפונים למשרדי הממשלה השונים כדי לסייע להם לממש את זכויותיהם; ועוד.

בצד העיוני, הקליניקה שמה דגש רב על תפקיד עורך הדין החברתי; טקטיקות, אסטרטגיות ודילמות של עורכי דין חברתיים; ושיתופי פעולה של עורך הדין החברתי עם גורמים אקטיביסטיים או ממסדיים מחוץ לעולם המשפט. בנוסף עסקנו בתיאוריה של הגירה, דיני הגירה, דיני פליטים ומדיניות מקלט. התלמידים הגישו במהלך השנה ארבעה ניירות עמדה, בנושאים: (1) "רדיפה" כהגדרתה באמנת הפליטים; (2) זכויות של זרים, זכויות של פליטים; (3) הדרה (Exclusion) מאמנת הפליטים; (4) שינוי חברתי באמצעות המשפט. כמו כן, הסטודנטים השתתפו ב"פרוייקט תצפיות", במהלכו צפו במספר דיונים בענייני הגירה בבית הדין לערים/בתי משפט לעניינים מינהליים, וכתבו דו"ח מסכם בעקבות הפרוייקט.

במהלך סימסטר ב' הרבו מנחי הקליניקה להתייחס, הן במסגרת השיעור השבועי והן במסגרת העבודה הקלינית, למצב הייחודי שנוצר עקב פרוץ מגפת הקורונה. כך, למשל, נדונו בשיעור סוגיות הנוגעות למתח בין עקרונות ציבוריים כמו בריאות הציבור לבין ההגנה על זכויות הפרט, ותפקיד המשפטן (ומוגבלותו) בהגנה על זכויות הפרט בשעת משבר, כמו גם סוגיות הנוגעות ספציפית למצבם של מבקשי המקלט בישראל בתקופת הקורונה (במיוחד נוכח היעדר זכותם לדמי אבטלה ולהטבות סוציאליות אחרות). במסגרת העבודה הקלינית ערכו מנחי הקליניקה והסטודנטים פניות בנוגע למיצוי זכויות כלכליות שונות של פליטים מוכרים הזכאים לדמי אבטלה, לשחרור כספי

הפקדון משנפסל חוק הפקדון (ר' להלן) ועוד. כמו כן, נערכה חשיבה ביחס לאפשרות לדרוש זכויות נוספות, בין מכוח זכויות סטטוטוריות ספציפיות (כמו הזכות לקצבת ילדים) ובין מכוח עקרונות חוקתיים (כמו הזכות לקיום בכבוד).

בתאריכים 18-19.11.2019 ערכה הקליניקה, בשיתוף עם שגרירות שוויצריה בישראל, כנס בנושא השכלה גבוהה למבקשי מקלט בישראל. הכנס החל במעונו הרשמי של השגריר השוויצארי, וכלל מפגש של השגריר עם הסטודנטים שלנו ועם חברי ארגון הסטודנטים האפריקאים (ASO), סטודנטים של התכנית הבינלאומית ללימודי הגירה בפקולטה למדעי החברה; סטודנטים מאוניברסיטת באזל בשוויץ ותלמידים של תכנית "תמונת עתיד". במסגרת קבוצות הדיון עסקו המשתתפים בחסמים להשכלה גבוהה ובדרכים להתגבר עליהם. למחרת היום המשיך הכנס בפקולטה, בהשתתפות שורה של חוקרים ובהם ד"ר מרסלו וקסלר (סמינר הקיבוצים), פרופ' אדריאנה קמפ (אוניברסיטת תל-אביב); פרופ' יוסי דהאן (המרכז האקדמי למשפט ועסקים) ואחרים. שלושת מושבי הכנס עסקו במבקשי מקלט כתלמידים במוסדות להשכלה גבוהה; במודלים להנגשת השכלה גבוהה ובדרכים להנגיש השכלה גבוהה למבקשי מקלט.

בצד הפעילות הנ"ל עסקו מנחי הקליניקה גם במחקר: המנחה האקדמי של הקליניקה, ד"ר יובל לבנת, המשיך השנה, זו השנה החמישית, את פעילותו כחבר ב- Editorial Advisory Panel של האתר המשפטי RefLaw של בית הספר למשפטים של אוניברסיטת משיגן. מאמר שכתב, בנושא הממשק בין עקרון הריבונות של המדינה (והסמכות להדיר זרים) לבין השמירה על חופש הביטוי של זרים ושל אזרחים המקיימים ביניהם דיאלוג, התקבל לפרסום ב- Buffalo Human Rights Law Review. המנחה הקלינית של הקליניקה, עו"ד ענת בן דור, זכתה – יחד עם פרופ' אפרת בן זאב – בפרס הכתיבה בתחום זכויות אדם ועריכת דין חברתית ע"ש עו"ד מישל הלפרין ז"ל על מאמרן "הסיפור של החוק למניעת הסתננות: הילכו שניים יחדיו? עורכי דין ומבקשי מקלט במאבק על חירות".

להלן פירוט של הפעילות הקלינית המרכזית שבוצעה השנה:

א. מעמד פליט

1. שני לקוחות שהוכרו כפליטים – הליכי המקלט בישראל אורכים שנים ארוכות ומעטים בלבד (פחות מאחוז מכלל המבקשים) מוכרים כפליטים. במהלך השנה הוכרו שנים מלקוחותיה של התוכנית כפליטים:

ה.מ. הוא פעיל פוליטי אזרח אריתריאה, שבמהלך השנים הארוכות בהן הוא שוהה בישראל הקים ארגונים שמתנגדים למשטר באריתריאה, מילא תפקיד בכיר במוסדותיהם וכן עסק בפעילות ציבורית משמעותית (במסגרת הפגנות, ראיונות בכתב ובע"פ וכינוסים קהילתיים) שביקרה את המשטר באריתריאה. הליך המקלט בעניינו נמשך חמש שנים וכעת הקליניקה הגישה בקשה למעמד זהה עבור אשתו ושלושת ילדיה.

ו.פ. הוא טרנסגינדר ממדינה מזרח אסיאתית שסבל בארצו מרדיפה חברתית חמורה. הליך המקלט בעניינו ארך תשע שנים.

2. הליכי מקלט – הקליניקה סייעה למספר רב של מבקשי מקלט במסגרת בקשותיהם למקלט, ובהם אזרחי אריתריאה, סודן, אתיופיה, ניגריה, צ'אד, אפגניסטאן, רוסיה, סין ואיראן. הסיוע כלל הגשת בקשות למקלט, הגשת בקשות לעיון מחדש ולפתיחת תיקים, ליווי לראיונות מקלט, הגשת טיעונים בתמיכה לבקשות המקלט וכן הגשת עררים בגין אי מענה לבקשה או בגין סירוב לה. כך למשל:

הקליניקה מייצגת את **נ.ק.**, מבקש מקלט מרוסיה אשר הופנה ע"י נציבות האו"ם. **נ.ק.** הגיש בקשה למקלט ללא סיוע משפטי והיא לא כללה טענות רלוונטיות לעניינו. הקליניקה הגישה בקשה מתוקנת, בה טענה כי הומוסקסואלים נשאי HIV שנמצאים במאסר או במסגרות פסיכיאטריות ברוסיה מהווים קבוצה חברתית מסוימת לצורך אמנת הפליטים.

בעניינו של **מ.פ.**, מבקש מקלט בן 74 מאיראן ששוהה בארץ במשך כ-30 שנה וממתין להכרעה בבקשתו למקלט כבר למעלה משלוש וחצי שנים, פנתה הקליניקה ליחידת הפליטים בדרישה לבחון את בקשתו למקלט בהקדם לאור גילו המתקדם. הקליניקה תמכה את בקשתה בסקירה בינלאומית אשר מראה כי מספר רב של מדינות מפותחות מעניקות עדיפות למבקשי מקלט בגיל השלישי בבחינת בקשות ומזרזות הליכים על מנת להחליט בענינם באופן מהיר מהרגיל. בעקבות הפניה, הודיעה יחידת הפליטים כי עניינו של **מ.פ.** יעלה לוועדה המייעצת לענייני הפליטים בדיון הקרוב.

3. קבלת עתירה של פליט מניגריה – הקליניקה הגישה לבית-המשפט לעניינים מנהליים ערעור מנהלי בעניינו של **א.ב.**, אזרח ניגריה אשר טען לרדיפה פוליטית חמורה בארצו בעקבות חברותו בארגון של חושפי שחיתויות שהאשים את הנשיא לשעבר של ניגריה בשחיתות. בפסק-דין מפורט קבע כב' השופט אברבנאל שהקביעות של פקידי יחידת הטיפול במבקשי מקלט של משרד הפנים, לפיהן **א.ב.** אינו אמין ולא צפויה לו סכנה בארצו, לא נעשו כהלכה. בית המשפט בחן בדקדקנות את פרוטוקול עדותו של **א.ב.** וקבע שלא נפלו סתירות בעדות (כפי שסברו הפקידים); שלא ניתן משקל ראוי לראיות שהציג המבקש ובכללם באשר לחוסר היכולת של משטרת ניגריה להעניק הגנה ראויה לחושפי שחיתויות. העניין הוחזר למשרד הפנים לצורך קבלת החלטה חדשה.

4. הפסקת מעמד פליט – הקליניקה ייצגה את **א.ה.** ואת בנה הקטין בעקבות הודעתו של משרד הפנים שבכוונתו לבחון מחדש את זכאותם למעמד פליט. **א.ה.** שוהה בישראל כבר יותר מעשרים שנים במעמד של פליטה ובנה שהוא כיום בן ארבע-עשרה, נולד בישראל והתחנך בישראל ל כל דבר. בעקבות התערבותן של הקליניקה ושל נציבות האו"ם לפליטים נסוג משרד הפנים מכוונתו לפתוח בהליכים לסיום מעמדו והאריך את המעמד בשנה נוספת. לאחרונה הגישה הקליניקה בקשה למעמד קבע עבור השנים נוכח התקופה הארוכה שבה הם שוהים בישראל, הצורך שלהם בוודאות וביציבות ובהתאם לעקרון טובת הילד.

5. מעמד של קבע לפליטים מוכרים – נהלי רשות האוכלוסין הקיימים אינם מאפשרים הסדרת מעמד קבוע לפליטים מוכרים. הקליניקה הכינה מספר בקשות פרטניות בהן טענה כי אין להשאיר פליט במעמד ארעי לנצח, מאחר והארעיות פוגעת בתחושת יציבות, מקצינה את תחושת אי הוודאות, ואינה מאפשרת לחיות בכבוד. הקליניקה ביקשה להעניק מעמד קבע ללקוחותיה, תוך עריכת שינויים בנוהל מבקשי מקלט או בנוהל ההומניטרי ככל שהדבר נדרש. לדוגמה, בחודש האחרון הגישה הקליניקה בקשה למעמד קבע עבור **מ.ג.**, אזרחית קונגו, אשר חיה בישראל קרוב ל-20 שנה במעמד של פליטה מוכרת. **מ.ג.** היא אישה מבוגרת, בת 66, אשר הייתה פעילה חברתית בולטת בקונגו ובארץ. הקליניקה ביקשה להעניק לה מעמד קבע לאור הוראות אמנת הפליטים או לאור נסיבות הומניטריות חריגות: גילה המתקדם, מצבה הבריאותי, קשרים חברתיים רבים בארץ ותרומתה הרבה לחברה.

ב. הליכי איחוד משפחות

6. הבאת משפחתו של פליט מאריתריאה לישראל – **מ.ג.** הוכר כפליט בחודש נובמבר 2018 לאחר כמעט חמש שנים של הליכים משפטיים. בסמוך לאחר שהוכר הגישה עבורו הקליניקה בקשה לאיחוד משפחות עם בנות משפחתו שמהן נאלץ להפרד עת נמלט מארצו. במהלך תקופת ההמתנה, הסדירה הקליניקה תעודת מעבר ל**מ.ג.** שבאמצעותה הצליח לפגוש את בנות המשפחה (שהגיעו לצורך זה לאתיופיה). לאחר מספר חודשים, באוקטובר 2019, הגיעו בנות המשפחה לישראל. הקליניקה סייעה למשפחה בצעדיה הראשונים בישראל ובכלל זה ברישום של הבנות בבית-ספר.

7. קבלת מעמד תושב למבקש מקלט למרות שלא היו בידיו מלוא המסמכים שנדרשו להליך זוגיות – **מ.מ.** הוא מבקש מקלט מסודן שהגיע לישראל בשנת 2005. בשנת 2008 הכיר את בת-זוגו, אזרחית ישראל **ה.א.** והשניים החלו להתגורר יחדיו. במהלך השנים נולד גם בנם שהוא כמובן אזרח ישראל. למרות הליכים רבים ומורכבים במהלך השנים לא הצליחו בני-הזוג להסדיר את מעמדו של **מ.מ.** וזאת משום שלא יכול היה להמציא את

מלוא המסמכים שנדרשים על-פי נהלי משרד הפנים לצורך קבלת מעמד תושב. בשנה שעברה ניתן פסק-דין של בית-הדין לעררים, לפיו על משרד הפנים להעניק למ.מ. תושבות ארעית וזאת בשל מכלול הנסיבות וחוסר יכולתו כמבקש מקלט להמציא מסמכים מסודר. המדינה ערערה על פסק-הדין לבית-המשפט לעניינים מנהליים בירושלים. במהלך הדיון המליץ כב' השופט וינוגרד למדינה לחזור בה מערעורה ובעקבות זאת נמחק הערעור ולמ.מ. הוענקה סוף סוף, תושבות ארעית.

8. **הבאת אשתו של פליט מוכר מאריתריאה – צ.ג.** הינו אחד מאזרחי אריתריאה היחידים שקיבלו מעמד של פליט. בשל סכנת חיים שנשקפה לו באריתריאה הוא נאלץ להימלט ממדינתו ולהשאיר מאחור את בת זוגו עימה התכוון להתחתן. לאחר קבלת מעמד פליט בישראל, נסע צ.ג. לאתיופיה, שם התאחד עם בת זוגו ונישא לה. בהמשך הגיש צ.ג. בקשה להביא את אשתו ארצה. הקליניקה ליוותה את צ.ג. בהליך והכינה אותו לשני ראינות. לאחרונה בקשתו נדחתה על סמך עמדתו של משרד הפנים כי פליטים יכולים להזמין לארץ בני משפחה רק כאשר התא המשפחתי היה קיים לפני הימלטות הפליט ממדינתו. הקליניקה מתכוונת להגיש ערר על ההחלטה ולאתגר עמדה זו.

9. **קבלת אשרת עבודה למבקש מקלט מכוח זוגיות עם אזרחית ישראלית – ק.ט.** הוא בן זוגה של אזרחית ישראלית כבר קרוב ל-10 שנים ולהם בת משותפת, בת 5. למרות זאת, במשך שנים רבות סירב משרד הפנים להסדיר את מעמדו על סמך הזוגיות, בשל היעדר תעודות נדרשות מאריתריאה. הקליניקה הגישה ערר על הסירוב ובעקבותיו הסכימה הרשות להתחיל בהליך הסדרת מעמדו של ק.ט. והעניקה לו אשרת עבודה.

ג. זכויות סוציאליות וחברתיות

10. **בית המשפט העליון ביטל את רכיב העובד לפי "חוק הפיקדון"** – ביום 23.4.2020 ניתן פסק-דין של בית-המשפט העליון, שדן בהרכב מורחב בעתירה שהגישה הקליניקה ביחד עם עמותת "קו לעובד" כנגד חוקתיותו של חוק הפיקדון. החוק שנפסל קבע ש-20% משכרו של כל עובד המוגדר כ"מסתנן" יופקע ויופקד בקרן ייעודית כדי ליצור תמריץ כלכלי שיביאו לצאת מישראל (בג"ץ 2293/17). העובדים יכולים היו לקבל בחזרה את כספם רק עם יציאתם מישראל או הסדרת מעמדם. בית המשפט קבע ברוב של ששה שופטים (כנגד דעתו החולקת של השופט סולברג) שההוראה שמפקיעה כספים משכר העובדים אינה חוקתית, שכן היא מפירה את זכות הקניין של העובדים, שמשתייכים ממילא לקבוצה מוחלטת. בית-המשפט הטיל ספק בקיומו של קשר סיבתי בין הפקעת הכספים לבין המטרה של יציאת העובדים מישראל, אותה ביקשה המדינה לקדם. במסגרת פסק-הדין נמתחה ביקורת על המדינה שלא קיימה ביקורת ואכיפה על המעסיקים כדי להבטיח שהם אכן מפקידים את הכספים שהפקיעו מן העובדים לפיקדון. פסק-הדין ניתן בעיצומו של משבר הקורונה והחזרת הכספים לקהילת הפליטים בעיתוי זה היתה קריטית ליכולתם לצלוח את המשבר הכלכלי בעקבות הטלת הסגר ופיטוריהם של רבים מעבודתם.

11. **עתירה למתן שירותי רווחה לאנשים שאינם בני-הרחקה מישראל** - עתירה שהוגשה בשנת 2016 הסתיימה השנה. בעתירה זו, שהוגשה בשם עמותת אס"ף, דרשה הקליניקה שמשרד הרווחה יורה ללשכות לשירותים חברתיים להעניק שירותי רווחה לחסרי מעמד ששוהים כדן בישראל, וזאת בהתאם לחוק שירותי הסעד ותקנותיו (בג"ץ 8907/16). בעקבות הגשת העתירה הוקמה ועדה בין-משרדית בראשות מנכ"ל רשות ההגירה, פרופ' מור יוסף, אשר לאחר דיונים ארוכים הודיעה שיינתנו שירותי רווחה לקורבנות אלימות במשפחה, לבעלי מוגבלויות (פיזית ונפשית) ולדרי רחוב. השירותים יינתנו בדרך של השמה במוסדות חוץ-ביתיים ולצורך זה הוקצה תקציב ייעודי שכלל בין היתר תקציב לשירותי גישור שפתי. יישומו של ההסדר נתקל בקשיים על רקע העדר ביטוח רפואי שמהווה תנאי להשמה במוסדות השונים. בחודש דצמבר הודיעה המדינה שלא ניתן למצוא פתרון לבעיה זו כל עוד לא נבחרה ממשלה קבועה. בהמלצת בית-המשפט מחקנו את העתירה. לאחר הבחירות פנינו שוב למשרדי הממשלה השונים ודרשנו לגבש פתרון לסוגיית הביטוח הרפואי. פניות אלה טרם נענו.

12. עתירות בדרישה למתן סיוע בשכר דירה למבקשות מקלט שהן אימהות חד-הוריות – הקליניקה הגישה שתי עתירות לבית המשפט המחוזי בירושלים נגד משרד השיכון, כנגד סירובו לבחון בקשות לסיוע בשכר דירה עבור אימהות חד-הוריות מאריתריאה, מאחר והן אינן תושבות ואינן עומדות בתנאי סף של נהלי המשרד. בית המשפט המחוזי קיבל עמדת הקליניקה לפיה חובה על משרד השיכון לבחון כל בקשה לגופה ולסטות מנהליו במקרים מתאימים. משרד השיכון הסכים להמלצת בית המשפט לבחון את הבקשות. לאחר הבחינה, אחת הבקשות נדחתה שוב ומשרד השיכון קבע שהמבקשת אינה עומדת בדרישת התושבות. הקליניקה נערכת לערער על ההחלטה.

13. הנפקת תעודות מעבר לפליטים ולמבקשי מקלט – בחודש יולי 2019 עתרה הקליניקה לבית-המשפט לעניינים מנהליים בדרישה לפיה שר הפנים יפרסם את הנהלים שנוגעים להנפקת תעודות מעבר לזרים (עת"מ-22759-19). בעתירה נטען שעבור אנשים רבים (שאינם אזרחי המדינה) מהוות תעודות אלה אמצעי יחיד לצאת מישראל ולחזור אליה ושלפי הדין הם זכאים לדעת את הנהלים לפיהם דן משרד הפנים בבקשותיהם. בעקבות העתירה פורסמו בחודש נובמבר 2019 שני נהלים המתייחסים לענין.

התכנית הגישה עתירה לבית המשפט לעניינים מנהליים בתל-אביב, שעדיין תלויה ועומדת, בשמו של **א.א.**, פליט מדרפור ששוהה בישראל כבר כשתיים-עשרה שנים, כנגד החלטה לדחות את בקשתו לתעודת מעבר, לה היה זקוק על מנת לנסוע לאתיופיה ולבקר שם את משפחתו (אשתו, ילדיו ואמו הקשישה).

ד. פעילות בנושאים הקשורים למשבר הקורונה

14. סיוע בפתיחת חשבונות בנקים – בעקבות פסק-דינו של בית-המשפט העליון, שבמסגרתו הורה להשיב בתוך 30 יום את כספי הפיקדון שהופקעו משכרם של העובדים, נזקקו רבים לחשבונות בנק ומי שהיו להם חשבונות בנק נזקקו לאישורים שונים. בשל משבר הקורונה נוצרו בעיות נגישות קשות שכן אוכלוסיית מבקשי המקלט, ברובה, אינה בעלת יכולת לעשות פעולות מרחוק באמצעות האינטרנט ולא ניתן היה לבקר בבנקים ללא קביעת תור מראש (המערכת הטלפונית לקביעת תורים לא היתה נגישה למי שאין להם תעודות זהות). הקליניקה פנתה למפקח על הבנקים בבנק ישראל וביקשה להנגיש את השירותים הבנקאיים השונים. במקביל, סייעה הקליניקה למספר פונים לפתוח חשבונות בנקים או לקבל את המסמכים הדרושים לצורך קבלת החזר הפיקדון.

15. הארכת היתרים של מבקשי מקלט פלסטיניים – הקליניקה פנתה לקמ"ט רווחה במינהל האזרחי וכן ללשכה המשפטית של המינהל האזרחי בדרישה להאריך אוטומטית את היתרי הישיבה שניתנו למבקשי מקלט פלסטיניים במהלך תקופת הקורונה (בדומה להארכה האוטומטית של רישיונות הישיבה כפי שעשה משרד הפנים). במענה לפניה הוכרז שכל ההיתרים יוארכו אוטומטית בחודשיים ימים ללא צורך בהתייצבות אישית במשרדי התיאום והקישור.

16. דרישה לתשלום קצבאות ילדים בתקופת המשבר – הקליניקה פנתה אל המוסד לביטוח לאומי בדרישה לפיה ישולמו קצבאות ילדים בתקופת המשבר לילדים ששוהים בישראל כדין. במסגרת הפניה נטען שהוריהם שוהים ועובדים בישראל כדין ושבעטיו של המשבר נוצרה בעיה הומניטרית חריפה עקב העובדה שמבקשי מקלט שפוטרו מעבודתם או הוצאו לחופשה ללא תשלום, לא היו זכאים לתשלום דמי אבטלה. הפניה נדחתה על-ידי היועץ המשפטי של הביטוח הלאומי שדחה את הטענה שרישיון הישיבה שהונפק להורים מהווה "ישיבה כדין" בישראל. הקליניקה שוקלת המשך צעדים בשנת הלימודים הבאה.

17. סיוע משפטי ואחר לקהילה – הסטודנטים של הקליניקה סייעו לפונים שהם בעלי תושבות ארעית במיצוי זכויותיהם מול המוסדות (קבלת דמי אבטלה ורישום לשירות התעסוקה); סייעו לפונים של עמותת "קו

לעובד" לקבל את החזרי הפיקדון שמגיעים להם; סיפקו פעילות העשרה לילדיהם של מבקשי מקלט באמצעות הזום; סייעו לעמותה הפועלת בדרום לארגן את מסד הנתונים של המשפחות שביקשו סיוע חומרי; ועוד.

ה. הליכים אחרים להסדרת מעמד

18. פלסטינים שנמלטים מחשש לרדיפה על רקע מגדר או נטייה מינית – התכנית מייצגת מספר נשים שנמלטו ממשפחותיהן על רקע פגיעה בשל "הפרת כבוד המשפחה" או סחר למטרות זנות וכן מספר גברים שנמלטו מפגיעה על-ידי משפחותיהם לאחר שנטייתם המינית התגלתה. בעקבות פניות שנעשו אל המינהל האזרחי, הונפקו היתרי שהייה לפונים, אשר מתחדשים מעת לעת. הקליניקה מנסה למצוא פתרונות בני-קיימא לפונים (אם בדרך של קבלת מעמד על בסיס זוגיות עם אזרח ישראלי או בדרך של יישוב מחדש במדינות מערביות); בינתיים, כל עוד הם בישראל, הוגשו בקשות להתיר להם לעבוד למחיתם.

19. הסדרת הליך להגשת בקשות להגנה של קורבנות עינויים – הקליניקה עמלה בימים אלה על גיבושו של נייר עמדה שיופנה למשרד הפנים ולמשרד המשפטים ויבהיר את הצורך בגיבושו של נוהל ליישום של סעיף 3 לאמנה נגד עינויים בדבר החובה שלא להרחיק אדם למקום שבו הוא עלול להיות חשוף לסכנת עינויים. למרות שמדינת ישראל חתמה על אמנת העינויים, הוראותיה לא זכו לעיגון בחקיקה ואף לא בנוהל. התוצאה היא שהנתיב היחיד שניתן לבקש בו הגנה כיום הוא באמצעות הגשת בקשת מקלט. מי שבקשותיהם נדחות (למשל משום שהסכנה הצפויה להם אינה נובעת מאחת מחמש עילות האמנה), נותרים ללא נתיב שבו יתבררו טענותיהם ובקשתם לאי-הרחקה.

20. בקשה הומניטרית של קטין לא-מלווה שבגר – הקליניקה מייצגת את **ל.ת.**, שהגיע לישראל בשנת 2012 כקטין, שולב בפנימיה ישראלית ושיש לו משפחה מאמצת, בבקשה למעמד מטעמים הומניטריים בישראל. בבקשה נטען **ש.ת.** זכאי ליציבות ולוודאות בחייו, שהוא התערה בישראל ושיש ביכולתו להרים תרומה חברתית מיוחדת כאצן מצטיין. הבקשה נדחתה ללא הנמקה והקליניקה נערכת להגיש ערר על ההחלטה.

21. הארכת מעמד הומניטרי של מתרגל פאלון גונג – הקליניקה מייצגת מזה שנים רבות את **ו.ש.**, מתרגל פאלון גונג, שצפוי לסכנה בארצו בגין פעילותו זו. בעבר נדחתה בקשתו למקלט, תוך שחברי הוועדה המייעצת נחלקו – שניים המליצו לקבל את בקשתו ושניים המליצו לדחותה. בעקבות זאת החליט שר הפנים להעניק לו מעמד הומניטרי לשנתיים ימים. לאחר חלוף השנתיים דחה מנכ"ל הרשות את הבקשה להאריך את המעמד. הקליניקה הגישה ערר על ההחלטה ומשרד הפנים נדרש לקבל החלטה חדשה. בעקבות ריאיון מפורט והגשת טיעונים וראיות, לפיהן הרדיפה של מתרגלי פאלון גונג בסין גברה בשנים האחרונות, התקבלה לאחרונה החלטה להאריך את מעמדו של **ו.ש.** בשנה נוספת.

הקליניקה לזכויות ניצולי שואה וא/נשים בזקנה

א. מבוא ותמצית

בשנה"ל תש"פ פעלה הקליניקה בהנחייתה האקדמית של פרופ' דפנה הקר ובהנחייתן הקלינית של עו"ד ועו"ס יעל הבסי-אהרוני ועו"ד ליעד סטרולוב. גם בשנה זו המשיכה הקליניקה לעסוק במקביל בנושאים הקשורים לזכויות ניצולי שואה ובנושאים הקשורים בעולם הזקנה. בקליניקה השתתפו 18 סטודנטים.

ב. הפעילות העיונית

בשיעור האקדמי המלווה את העבודה המעשית עסקנו בהיבטים התיאורטיים של עבודת הקליניקה, הן בתחום הזקנה והן בתחום זכויות ניצולי שואה. השיעורים האקדמיים מועברים על ידי המנחה האקדמית של הקליניקה, פרופ' דפנה הקר, וכמדי שנה מתארחים בשיעורים גם מרצים אורחים. במסגרת שיעורים אלו התארח השנה פרופ' ז'וזה ברונר, מייסד הקליניקה, ערך יחד עם המנחות הקליניות מספר הרצאות שסקרו את הפיצויים לניצולי השואה במבט היסטורי ועכשווי.

בתחום הזקנה עסקה הקליניקה, בין היתר, בהיבטים התיאורטיים של הזקנה כפי שהיא נראית במאה ה-21, בהליכי הורשה והמשמעות שלהם בחיי הזקנים, במערכת היחסים המשפטית והלבר-משפטית של זקנים ומשפחותיהם עם המטפלות הסיעודיות, באפשרויות קיימות ותיאורטיות של דיור לזקנים וזקנים בהליכי התחדשות עירונית, בסוגיה של כשרות משפטית ואפוטרופסות, וכמובן גם בסוגיה של זקנה בצל קורונה.

בתום שנת הלימודים נדרשו הסטודנטים להגיש עבודה מסכמת הכוללת ראיון עם אדם בזקנה החיה בעוני וכתבת עבודה המנתחת את המפגש של המרואיינים עם המשפט. השנה, בשל משבר הקורונה, הראיונות התקיימו טלפונית. כמו כן, בשל הקשיים באיתור ובמפגש עם זקנים זרים, איפשרנו לסטודנטים לראיון גם קרובת/משפחה, ללא קשר למעמד הכלכלי. הראיונות הציגו בפני הכיתה סיפורים מרתקים של הזדקנות בקרב קבוצות מיעוט ומהגרים בישראל, התייחסות רחבה לשאלות משפטיות ופן חדש ביחסים הבין דוריים במשפחות של הסטודנטים.

ג. הפעילות המשפטית המעשית

הקליניקה טיפלה השנה בכ-350 פניות ובכ-40 תיקים ו/או פרויקטים, אשר מגיעים אליה דרך קו הסיוע הטלפוני המופעל על ידי הסטודנטים בקליניקה (בהנחיית הקלינאיות)., וכן באמצעות קשר ישיר שהיא מקיימת עם עובדות סוציאליות ונותני שירותים לא/נשים בזקנה במחלקות לשירותים חברתיים, מרכזי יום, מועדונים, עמותות ועוד. כל תיק פרטני שמגיע לטיפול של הקליניקה נבחן גם מההיבט העקרוני.

להלן פירוט של פרויקטים מרכזיים בהם עסקה הקליניקה השנה:

פרויקט "סטודנטים עד הבית"

השנה המשיכה הקליניקה בפרויקט במסגרתו סטודנטים למשפטים ולפיזיותרפיה פועלים לשיפור איכות חייהם של זקנים החיים בעוני, מתוך תפיסה הרואה בזקנה תופעה חברתית רב-ממדית, המזמנת התייחסות ופיתוח מענים אינטר-דיסציפלינריים. הפרויקט הוא פרי שיתוף פעולה של הקליניקה עם גורמים שונים באוניברסיטת תל אביב - תכנית מתחברים+; היחידה למעורבות חברתית; בית הספר למקצועות הבריאות החוג לפיזיותרפיה; עיריית תל אביב-יפו, אגף דרום וצוות זקנה; המחלקה לשירותים חברתיים חוצות יפו; ומועדונים ומרכזי יום לקשישים ביפו ודרום תל אביב.

הסטודנטים עבדו בצוותים המורכבים מסטודנט/ית לפיזיותרפיה וסטודנט/ית למשפטים. הצוותים הגיעו לשני ביקורים בבתי קשישים שנבחרו ושאינם משתתפים בפעילויות בקהילה כאשר מטרת הביקורים הייתה לבצע

הערכת צרכים לקידום בטיחות בבית וכן לבצע מיצוי זכויות משפטי, לאתר בעיות משפטיות ולהעניק סיוע בתחומים שעלו. הסטודנטים לפיזיותרפיה בנו דוח הערכה והמלצות לשיפור הסביבה הביתית אותו הציגו בפני הזקנים, והסטודנטים למשפטים, יחד עם המנחות, פעלו בתחום מיצוי הזכויות וכן במתן סיוע משפטי בהתאם לצרכים שעלו בביקור. הפרויקט הוצג ב**פוסטר** במסגרת הכנס הדו-שנתי של האגודה הישראלית לגרונטולוגיה.

פיצוי שורדי שואה שזכותם לפיצוי מגרמניה הופקעה במסגרת הסכם השילומים

הקליניקה המשיכה השנה את העבודה לקידום פיצויים של שורדי שואה שזכותם לתבוע פיצויים מגרמניה נשללה והם מעולם לא פוצו כראוי. הקליניקה, יחד עם עו"ד אפי מיכאלי ועו"ד פרופ' יעד רותם, הגישה בשםם של 4 שורדי שואה הדורשים שהמדינה תפצה אותם בגין הפקעת זכותם לתבוע פיצויים מגרמניה בגין הנזקים שנגרמו להם בעקבות רדיפות הנאצים. מדובר בסכומים משמעותיים שנמנעו ממי שעלו לארץ עד לאוקטובר 1953, מאחר שהפיצוי הישראלי היה נמוך משמעותית מזה ששילמה גרמניה. דיון בעתירה התקיים ב-11.6.2020 ולמרבה הצער בג"צ דחה את העתירה בטענה כי אין מקום להתערבות שיפוטית. הקליניקה ממשיכה לפעול מול ממשלת ישראל במטרה להביא לשינוי המיוחל בערוצים אחרים. הגשת העתירה סוקרה בעיתון **גלובס** וברדיו **103FM**.

הכרה בזכותם של ניצולי שואה לטיפול סיעודי הנדרש בשל מחלות המוכרות כקשורות לרדיפות הנאצים

הקליניקה המשיכה השנה לייצג את א', ניצול שואה שהמחלות מהן הוא סובל בעקבות רדיפות הנאצים הביאו לכך שהוא זקוק לטיפול סיעודי 24/7. על כן פנה א' לרשות בבקשה לממן את העלות של העסקת עובד זר המטפל בו, ושאינה מכוסה ממקורות אחרים, וזאת על בסיס זכותם של ניצולי שואה לקבל טיפול רפואי בעין או בכסף בגין מחלות הקשורות לרדיפות. הרשות סירבה בטענה שהגדרת הטיפול הרפואי בחוק אינה כוללת טיפול סיעודי. בשל כך הגישה הקליניקה ביום 11.6.2020 עתירה לבג"צ בשמו של א'. בעתירה נטען כי פרשנותה של הרשות שגויה וכי יש לפרש את הגדרת הטיפול הרפואי ככוללת טיפול סיעודי, ולהורות לרשות לשאת בעלות ההעסקה של העובד הזר. **סטודנטיות**: רותם כסלו ונועם שרף.

נוהל הטיפול הרפואי ברשות

ש' הינה ניצולת שואה הסובלת מאוסטיאופורוזיס קשה ומוכרת כבעלת 100% נכות. היא מקבלת שני טיפולי פיזיותרפיה מידי שבוע, המאפשרים לה תפקוד סביר, ללא נפילות וחבלות. חוק הנר"ן מזכה אותה בהוצאות בגין טיפול רפואי במחלות הקשורות לרדיפות, אולם נוהל הטיפול הרפואי שנוסח על ידי הרשות מכוח החוק מגביל את כמות הטיפולים אותם תממן הרשות ל- 15 ואת שווי החוזר ל- 87 ₪ בלבד. לאחר פניות רבות שנדחו, פנתה הקליניקה בשמה בבקשה להגדיל את כמות הטיפולים וכן את גובה החוזר. הקליניקה קיבלה מענה חלקי לפיו כמות הטיפולים בשנה תגדל מ- 15 ל- 45 אך לא קיבלה התייחסות לגובה החוזר ולטענות בדבר הסמכות להגביל את כמות הטיפולים וגובה החוזר. בשל כך הוגשה פניה נוספת והבקשה נבחנת בשנית. **סטודנטים**: ג'ונא סעד וראוי אבו-נופל.

זכויות צרכנים - סעיף 10א לחוק כרטיסי חיוב

א) הקליניקה, יחד עם משרד ארדינסט, בן נתן ושות' המייצגים בתיק פרו בוננו, המשיכו השנה לייצג לקוחות של חברת שיווק טלפונית בשם 'צריכה ומיגון ישיר בע"מ', הנמצאת בהליכי פירוק. **בעקבות עמדת הקליניקה שהוגשה בתיק הפירוק, שינתה המדינה את עמדתה, והודיעה כי היא סבורה שיש להשיב את הכספים ללקוחות בהתאם להוראות סעיף 10א לחוק כרטיסי חיוב.** בחודש דצמבר 2019 התקיים דיון בו הוסכם בין הצדדים כי הכספים שנגבו לאחר שניתן צו פירוק לחברה (סכום של כ- 700,000 ₪) יושבו ללקוחות וכי סכום דומה של חיובים עתידיים לא ייגבה. בהחלטה קיבלה השופטת את עמדת הקליניקה במלואה וסיפקה ניתוח מפורט ומנומק המהווה אבן דרך בפרשנותו של סעיף 10א לחוק כרטיסי חיוב, שתפקידו הגנה על צרכנים בעת פירוק חברות.

לכתבות טלוויזיה בנושא בהשתתפות הקליניקה-לחצו [כאן](#) ו**כאן**, ולכתבה שפורסמה במעריב לאחר מתן ההחלטה לחצו [כאן](#). **סטודנטים**: אלעד משה ואביה שלם.

(ב) הקליניקה המשיכה השנה לעסוק בנושא של ניצול צרכנים על ידי חברות שיווק טלפוניות המוכרות מוצרים וביטוחים שונים תוך הטעיה וניצול הזקנים. גב' ט' ז"ל שוכנעה בשיחת טלפון לרכוש ביטוח למוצרי חשמל. מיד עם ביצוע העסקה סיפרה עליה לשני בניה שהבינו מיד את העוקץ, וניסו לבטלה אולם החברה נעלמה כליל וחברת האשראי סירבה לבטל את העסקה. הסירוב נמשך גם לאחר פטירתה של ט', על אף שהוסבר כי לא ניתן להשיג את החברה עמה התקשרה ט' ז"ל, מה שמעיד על כך שגם לא ניתן היה לממש את עסקת הביטוח ככל שהיה בכך צורך. בהמשך התברר כי נגד החברה הוגשה בקשה לפירוק בביהמ"ש המחוזי בחיפה והקליניקה הגישה באוקטובר האחרון בקשה להצטרף להליך בשם הבנים ולהפעיל את סעיף 10א'. ביהמ"ש נעתר לבקשה, עצר את החיובים ולאחר מתן צו הפירוק הורה על השבת הכספים שנגבו מאוקטובר 2019. הקליניקה פנתה לחברת האשראי בבקשה להשיב את הכספים שנגבו עד אוקטובר 2019, והיא ממתינה לתשובה. **סטודנטים**: רינת שמיר, שחר מיטרני, אביה שלם ואלעד משה.

פניה ליועץ המשפטי לממשלה בבקשה לנקיטה בצעדים לפירוק חברות נוכלות

מתוך ההיכרות ההולכת ומעמיקה עם חשיבותו של סעיף 10א לחוק כרטיסי חיוב בהגנה על זכויות צרכנים פנתה הקליניקה ליועץ המשפטי לממשלה בהצעה לאמץ דרך נוספת למאבק בחברות הנוכלות. בהתאם לדיון, ליועמ"ש יש הסמכות לפנות לביהמ"ש המחוזי בבקשה לפירוק חברה. לכן הוצע כי היועמ"ש יגיש בקשות לפירוק חברות אשר יש בעניינן ראיות ברורות לכך שהן עושקות קשישים, כך שבעקבות הפירוק ניתן יהיה לפעול על פי סעיף 10א לחוק כרטיסי חיוב ולאפשר הגנה על צרכנים שנוצלו בידי החברות. היתרון בדרך פעולה זו הינה בעובדה שעצירת החיובים מונעת את כניסת כספי הלקוחות לתוך קופת הפירוק ומציבה את הלקוחות המנוצלים בראש סדר הנשייה. הקליניקה נמצאת בשיח מול היועמ"ש בימים אלה. **סטודנטים**: ג'ונא סעד וראוי אבו-נופל.

זכויות דיירים בדיוור הציבורי לזקנים

זה מספר שנים שהקליניקה שמה על סדר יומה את זכויותיהם של דיירות ודיירי הדיוור הציבורי בקהילה ובמקבצי דיוור ובתי גיל זהב. במסגרת זו פועלת הקליניקה, זו השנה השנייה, במקבץ דיוור ביפו בו מתגוררים דיירים, רבים מהם ניצולי שואה, בדירות שאינן ראויות למגורים. השנה המשיכה הקליניקה לייצג מספר דיירים מהמקבץ מול משרד הקליטה. מעורבות הקליניקה הביאה לשיפור הטיפול בליקויים קשים במבנה (הצפות של ביוב, הצפה של מים בימי גשם), הצעה של דירות חלופיות לכמה מהדיירים ועוד. בנוסף פועלת הקליניקה מול עיריית תל אביב בנושא הסדרה של פעילות מקבצי הדיוור בשטחה והטיפול של העירייה במבנה במסגרת **חוק עזר לתל-אביב-יפו (מבנים מסוכנים)**, **התשס"ב - 2001**. לראיון של עו"ד יעל הבסי-אהרוני ושל גב' אולגה אוגינסקי, דיירת במקבץ ביעושים צהריים בגלי צה"ל לחצו [כאן](#). **סטודנטיות**: אילנה פולק ועדן שגב.

עתירת חופש מידע - מקבצי דיוור של משרד העלייה והקליטה

בנובמבר 2019 הגישה הקליניקה עתירה מכוח חוק חופש המידע וזאת בגין אי מענה של משרד העלייה והקליטה לבקשת חופש מידע שהוגשה במרץ 2019. במאי 2020, בעקבות העתירה, הועבר לקליניקה חלק מהמידע, אך בהודעה לבית המשפט הודענו כי מדובר במידע חלקי ואנו עומדים על העברת המידע המלא. משרד הקליטה טען כי מסירת המידע המלא כרוכה בפגיעה במי שהחוזים נחתמו איתם ולכן אין למסור את המידע, אך הקליניקה הביאה הלכות פסוקות הסותרות טענה זו. בשבועות האחרונים מתנהל משא ומתן עם משרד הקליטה במסגרתו הסכים משרד הקליטה להעביר את מרבית החומר המבוקש. **סטודנטים**: אילן אהרונוב ודורון אנגל.

זכאות להטבות נלוות להשלמת הכנסה

ב' ו' הפסיקו לקבל השלמת הכנסה (זעומה) מהביטוח הלאומי, חצי שנה לאחר שהחלו לקבלה, ובשל כך הפסיקו לקבל את ההטבות הנלוות הכוללות הנחה בדמי ביטוח בריאות, חשמל, ארנונה ותרופות. שווי ההטבות הנלוות אלפי שקלים בשנה. הסיבה לשלילה הייתה התוספת לגיל 80 שהתווספה לקצבת הזקנה של ב' מכוח חוק, ואשר הציבה אותם מעל רף השלמת ההכנסה. למעשה, מצבם של בני הזוג הורע בעקבות התוספת. לאחר בחינה נמצא כי יש חוזר של הביטוח הלאומי המאפשר את המשך קבלת ההטבות גם לאחר שלילת השלמת ההכנסה, במצבים מסויימים כמו זה של ב', אך רק אם צבר שנתיים של זכאות. הקליניקה פנתה למל"ל בטענה שדרישת הוותק היא שרירותית ומפלה ויש לבטלה ולהעניק את ההטבות הנלוות, ובהמשך הגישה תביעה לבית הדין האזורי לעבודה ב 9/2019. 12/2019 התקיים דיון בתיק ומאז נדחה התיק רבות בשל הקורונה ובשל הודעת המל"ל כי הוא בוחן את החוזר. לאחרונה הגיש המל"ל הודעה כי החוזר בוטל, עובדה שאינה מסייעת לב' ואף פוגעת במבוטחים רבים אחרים. הקליניקה הגישה תגובה להודעה והתיק ימשיך להתנהל בביה"ד. **סטודנטים**: נועה קליר ואלידור גלסנר.

זקנים סיעודיים ומהגרות עבודה:

ר' היא ניצולת שואה, סיעודית באופן מלא, שפנתה לקליניקה (באמצעות בנה) לאחר שהמטפלת הסיעודית הזרה שעבדה אצלה הגישה נגדה תביעה בגין זכויות רבות שלטענתה לא שולמו לה. הקליניקה ייצגה את ר', הגישה עבודה כתב הגנה, בדקה לעומק מה שולם ומה לא, והצליחה להביא לידי כך שהתיק ייסגר בהסכמה תוך תשלום סכום משוערך של הזכויות האמיתיות שלא שולמו לה. סביב תיק זה נחשפה הקליניקה לבלבול הגדול הקיים אצל הזקנים הסיעודיים ובני משפחתם עת הם הופכים ביום בהיר אחד, וברגע הכי קשה של חייהם, למעסיקים של עובדת זרה וזאת ללא כל תמיכה מטעם המדינה בהם כמעסיקים. בעקבות כך החלה הקליניקה לומדת את העניין ועתידה להרחיב את העיסוק בו. **סטודנטיות**: דאפי רבינוביץ' ונופר קדוש.

חובות לחלמיש:

פ' הינה ניצולת שואה שהקליניקה הגיעה אליה במסגרת פרויקט 'סטודנטים עד הבית' בשנת הלימודים תשע"ט. לאחר טיפול ממושך מול חברת החשמל, ובסיוע תרומה נדיבה של משרד תדמור, לוי ושות', חוברה פ' לזרם החשמל לאחר שנים של ניתוק. במקביל התברר כי פ' שילמה לאורך השנים תשלומים בגין חוב לחב' חלמיש אך האחרונה לא עדכנה תשלומים אלו ולמעשה החוב לא הוקטן. לאחר עבודה ממושכת ומאומצת מול חלמיש ובית המשפט, בו הגיעה פ' להסדר חוב עם חלמיש, הוגשה בקשה למחיקת יתרת החוב ולאחרונה נמחק החוב כולו. **סטודנטים**: נופר זילברמן, יובל כהן ועידית בר, סטודנטית לשעבר בקליניקה המשיכה ללוות את התיק במסירות יוצאת דופן.

עבודת הקליניקה בתקופת משבר הקורונה

הפגיעה היומיומית בזכויות הזקנים וניצולי השואה בתקופת הקורונה לא הותירה לעוסקים במאבק על זכויותיהם רגע דל, והצרכים שהשתנו מידי יום העלו באופן תדיר ודחוף סוגיות שונות ומגוונות לסדר היום הציבורי ודרשו התייחסות מהירה. במהלך תקופה זו ייסדה הקליניקה, יחד עם ארגונים נוספים מתחום הזקנה, קואליציית ארגונים ועמותות העוסקים בזכויות זקנים, במטרה לפעול לקידום זכויותיהם תוך שיתוף פעולה. הקליניקה ממשיכה לפעול בתוך ועם הקואליציה גם בימים אלה.

להלן הנושאים בהם טיפלה הקליניקה שקשורים במשבר הקורונה:

טיפולים סיעודיים

מגפת הקורונה יצרה מציאות בה מטופלים סיעודיים רבים לא היו יכולים לקבל את הטיפול הסיעודי בשל היותם בקבוצות סיכון, בשל בידוד של המטפלת וכיוצ"ב. בנוסף, בשל צמצום הפעילות במשק בוטלו דיוני הוועדות הבודקות ערעורים של מבקשים לקבל גמלת סיעוד והקליניקה פנתה לביטוח הלאומי בדרישה להמשיך ולדון

בערעורים שיוגשו בתקופה זו. הביטוח הלאומי השיב לפניית הקליניקה כי הוא יפעל למיצוי זכויותיהם של כל הזכאים ולמתן מענה בשעות סיעוד, או בכסף. המקרים הפרטניים שטופלו על ידי הקליניקה קיבלו מענה מהיר לשיעור רצונם של הלקוחות. **סטודנטים**: נופר זילברמן, יובל כהן, נופר קדוש ודאפי רבינוביץ.

תשואי נפש

עוד בתחילת משבר הקורונה ייצגה הקליניקה תשואי נפש שמשרד הבריאות ביקש לפנות אותם מהמוסדות בהם הם אושפזו לטובת הקמת מחלקות קורונה גריאטריות. בתוך ימים ספורים הגישה הקליניקה בשם הדיירים ובני משפחותיהם עתירה לבג"ץ, וליוותה אותם במהלך ציבורי למניעת הפינוי. העתירה לבג"ץ נדחתה אך הפעילות הציבורית, לרבות פרסומים של [נשיא המדינה וח"כ מרב כהן](#), הביאו לביטול הפינוי. כתבות על הכוונה לפנות את המוסד ועל דחיית העתירה ניתן לקרוא [כאן](#) ו[כאן](#). **סטודנטיות**: רותם כסלו, אילנה פולק, עדן שגב, נועם שרף.

הפליה על רקע גיל

לקראת סיום ההשבתה המוחלטת של המשק, פרסמה מדינת ישראל תקנות והנחיות ראשוניות לחזרה לשגרה ולעבודה. בתקנות נקבע כי אין להחזיר לעבודה א/נשים בני 67 שהוצאו לחל"ת. קואליציית הארגונים פנתה במכתב מיצוי הליכים ובעתירה לבג"ץ הקוראת לביטול ההוראות. לאחר הגשת העתירה וגם בעקבות מכתב מיצוי ההליכים ועצם הגשתה, חזרה בה המדינה וביטלה את הסעיף המפלה בתקנות. **סטודנטים**: אלידור גלסנר, שחר מיטרני, אילנה פולק, נופר קדוש, נועה קליר, עדן שגב, רינת שמיר.

דיוור לזקנים

משבר הקורונה הביא לקדמת הבמה את מסגרות הדיוור לזקנים. במסגרות דיוור רבות הוגבלה תנועתם של הדיירות והדיירים והביקורים נאסרו כליל. לכך יש להוסיף מחסור באמצעי מיגון לצוות שהוביל לפגיעה בשירותים הניתנים במסגרות, להדבקה מאסיבית שנבעה מהעדר הנחיות ברורות של המדינה, וכמובן למתח נפשי וחרדה ביחס להדבקה וחולי. הקליניקה פעלה בשני מישורים: **האחד**, פנייה חוזרת ונשנית למשרד הבריאות, הקליטה, הרווחה והשיכון, שבעקבותיהם יצאו הנחיות שאין להגביל את חופש התנועה של הדיירים. **השני**, פנייה משותפת של הקליניקה ועמותת המשפט בשירות הזקנה, לאותם בתי דיוור מוגן, בבקשה לחדול מהמגבלות, תוך הבהרה כי הן מוטלות ללא סמכות ופוגעות בדיירים ובחוסנם הרגשי. בנוסף, בעקבות קול קורא של המטה לביטחון לאומי, הוגש למטה נייר עמדה המקבץ את הפניות השונות שהתקבלו בארגונים העוסקים בתחום, ומדגיש את החשיבות שיש ליצירת הנחיות ברורות לכל סוג של מסגרת; הנחיות אשר יגנו על הדיירות והדיירים מפני הדבקה מבלי לפגוע בזכויותיהם.

במהלך התקופה שמפרוץ הקורונה ועד לסוף שנת הלימודים, טיפלה הקליניקה במקרים שונים ברחבי הארץ, בין היתר ב[עפולה](#) וב[רמת גן](#), בהם פונו זקנים מהמסגרות בהן הם גרים. **סטודנטים**: אילן אהרונוב, דורון אנגל, אלעד משה, אילנה פולק, עדן שגב, אביה שלם.

הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי

מבוא ותמצית

בשנת הלימודים תשע"ח פעלה הקליניקה בהנחייתם האקדמית המשותפת של ד"ר שי וזנר וד"ר אלקנה לייסט (הסניגור המחוזי של מחוז ת"א) ובהנחיה הקלינית של עו"ד משה קשלס. בקליניקה נטלו חלק 16 סטודנטים.

השנה טיפלה הקליניקה בכ-20 הליכים מגוונים בערכאות השונות, והיו משפר הישגים משמעותיים כמו פסק דין שהורה על שיפור בתנאי השכר והתעסוקה של אסירים (עתירה שהוגשה בשיתוף עם הקליניקה לזכויות עובדים), זכייה בערעור על הרשעת קטין בשידול לתקיפה, זיכוי של נאשם באיומים על עובדם סוציאליים ועוד.

בחלקה הראשון של השנה הסטודנטים לקחו חלק פעיל בכל שלבי ההליכים, נכחו בפגישות עם הלקוחות, בדיונים הנוגעים ללקוחות עמם עבדו, בפגישות מו"מ עם התביעה וסייעו בהכנת הטיעון המשפטי. בחלק השני של השנה, בצל משבר הקורונה, הסטודנטים המשיכו לסייע בעבודה המעשית מרחוק והשיעורים השבועיים הועברו באופן וירטואלי.

הפעילות העיונית בקליניקה

במהלך השיעורים בכיתה הכירו הסטודנטים את ההליך הפלילי מזווית הראיה של הסניגור, זווית המתמקדת בעמידה על זכויותיהם של חשודים, עצורים, נאשמים ואסירים. קיימנו, בין היתר, דיונים ביקורתיים בדילמות אתיות ומקצועיות שעולות מעבודת הסניגור והפרקליט, בפרקטיקות והסדרים הקיימים בהליך הפלילי בשלביו השונים ובהתפתחויות עדכניות במשפט הפלילי.

במסגרת השיעורים הופיעו מספר מרצים אורחים: כב' השופט אילן סלע דיבר על מעצרי ימים לצרכי חקירה (השיעור התקיים לאחר שהסטודנטים נשלחו לערוך תצפיות בדיוני מעצרים בבתי המשפט). בהמשך השנה, התארח גם עו"ד ז'ק חן שסיפר על עבודת הסניגור הפרטי ועל המלאכה המורכבת של ייעוץ לחשודים בשלב חקירת המשטרה. לקראת סיום השנה, אירחנו בזום את עו"ד טל לויטס, האחראית מטעם הסניגוריה על בית המשפט הקהילתי בתל-אביב.

הפעילות הקלינית בקליניקה

א. סוגיות עקרוניות

שכר אסירים

בעתירת אסיר שהגישה הקליניקה יחד עם הקליניקה לזכויות עובדים, הורה בית המשפט המחוזי לשירות בתי הסוהר "לקבוע בתוך 6 חודשים ערך גמול שעתי חדש לעבודת אסירים במפעלי יזם בבתי הכלא, שבמסגרתו יינתן, בין יתר השיקולים, משקל ראוי גם לשכר המינימום הנוהג על פי חוק שכר מינימום, ולפער הסביר בינו לבין שכר האסירים במפעלי יזם". בנסיבות אלה, קבע בית המשפט המחוזי שבהחלטות שב"ס הנוגעות לערך התגמול השעתי "לא ניתן כל משקל לפער ההולך וצומח מול שכר המינימום, ולמצער לא ניתן לשיקול זה משקל ראוי". פסק הדין נתן ביטוי לחשיבותה של העבודה במאסר ולשכר שבצידה כגורם משפיע וקריטי בשיקומם של אסירים ובמניעת חזרתם לכלא. [לקריאה אודות העתירה](#)

הצגת הודעת חשוד לסניגור במעצר ימים

ככלל, זכותו של חשוד וסנגורו לעיין בחומר הראיות שנאסף כנגדו במסגרת חקירה פלילית קם בשלב הגשת כתב האישום. בשלב מעצר לצרכי חקירה החוק קובע כי החומר הנוגע לבקשת המעצר או מידע שעליו מתבססת בקשת המעצר יועבר לעיון השופט בלבד ולא יועבר לחשוד או סנגורו. כיום, הודעת חשוד נחשבת כחלק מחומר החקירה ולכן זכות ההגנה לעיין בה נולדת אך ורק עם הגשת כתב האישום. במהלך השנה חקרו הסטודנטים את הסוגיה והועלתה הצעה לפיה, בדיונים בבקשות המעצר לצרכי חקירה, יוצגו לחשוד או לסנגורו, תמליל חקירתו והודעתו במשטרה, שהרי אין כל סיבה לחסות חומר זה שעה שהחשוד נכח בחקירה ומודע לדברים שעלו בה. הפרקטיקה המוצעת אינה זרה במשפט הישראלי: בבתי הדין הצבאיים, בזמן דיון בהארכת מעצרו של חייל, הסניגור המייצג בהליך נחשף להודעת החשוד. מעבר למחקר שערכנו בנושא זה, אף פנינו בהצעה לבחינת הנושא לוועדה הציבורית לבחינת נושא המעצרים לצורכי חקירה בראשות כבוד השופטת בדימוס שולמית דותן.

משפט זוטא בנוגע לקבילותה של ראייה חפצית

בתיקים רבים מבקשת ההגנה לפסול ראייה חפצית שנתפסה בשל פגם בחיפוש או בעיכוב שנערך. במקרים אלה, כדי לברר לאשורן את הנסיבות שהובילו לתפיסת הראייה שאותה מבקשים לפסול, על בית המשפט לשמוע גם את עדות הנאשם. אך כאשר הנאשם מסרב להעיד כדי להמנע מהפללה עצמית, בית המשפט נאלץ להכריע בשאלה איך נתפסו הראיות בהתבסס על עדויות עדי התביעה בלבד ובכך נפגעת היכולת לברר את הנסיבות האמיתיות של תפיסת הראיות. לכן, בתיק שניהלה הקליניקה העלנו את הטענה שעל מנת לאפשר לנאשם את הזכות להמנע מהפללה עצמית, יש לקיים משפט זוטא לבחינת פסלותה של ראייה חפצית, שהיא חפץ אסור בהחזקה, שהנאשם מואשם בהחזקתו. בית המשפט קיבל את עמדתנו ולאחר שהתקיים משפט זוטא נפסלה הראייה החפצית ובית המשפט ביטל את האישום מכוחה של הגנה מן הצדק. על החלטה זו הגישה המדינה ערעור אשר טרם נדון.

אלימות שוטרים

בשנים האחרונות אנחנו עוסקים בתיקים שבהם קיימות תלונות על אלימות שוטרים, בעוד שהשוטרים טוענים שהאזרחים הם אלה שתקפו אותם. הנתונים, המציאות בשטח, והניסיון המצטבר של הקליניקה בייצוג בהליכים אלה, מעלים כי מח"ש אינה ממצה את הטיפול בתלונותיהם של האזרחים על אלימות שוטרים ודווקא האזרחים הם אלה שמועמדים לדין בגין עבירות של תקיפת שוטרים. מטרת העיסוק בהליכים אלה היא לשנות ולשפר את המצב הקיים שבו תלונות האזרחים אינן נבדקות תוך העלאת טענות העקרוניות במקרים המתאימים. השנה התחלנו לבחון את האפשרות להגיש עתירה לבג"ץ על החלטת מח"ש שלא לחקור ולהעמיד לדין שוטר שירה באזרח ופצע אותו.

ב. ערעורים לבית המשפט המחוזי

ערעור על הרשעה בעבירה של שידול לתקיפה הגורמת חבלה של ממש

קטין הואשם יחד עם אחרים בעבירות של תקיפה וגרימה של חבלה ממשית. המדובר בילד בן 13.5, שהוכה בגן ציבורי על ידי נער בן 17.5. הילד נפל לרצפה וקרא לעבר אחיו הגדול שהיה בקרבת מקום "הרביצו לי, תעשה

משהו". האח הגדול ושני חבריו, גם הם קטינים, תקפו את הנער שהיכה את הילד וגרמו לו לחבלה. בית המשפט זיכה את הנאשם מהעבירה שיוחסה לו, אך הרשיע אותו בשידול לעבירה בה הואשם. בגזר הדין הושתו על המערער 80 שעות של"צ, פיצוי בסך 400 ₪ למתלונן והתחייבות להימנע מעבירה.

בערעור נטען, כי בסיטואציה שתוארה לעיל לא ניתן להרשיע את המערער בעבירת השידול. בית המשפט המחוזי קיבל את הטענה וזיכה את המערער.

ערעור על הרשעה בעבירה של תקיפה לשם גניבה

המערער הורשע בעבירה של תקיפה לשם גניבה בכך שביחד עם אחרים חטף טלפון מידי המתלוננת, עיקם את ידה וגרם לה לשבר בידה. המערער נדון ל-6 חודשי מאסר מאחורי סורג וברית. בערעור מפורט טענו טענות שונות כנגד זיהויו הפסול של המערער, שנעשה בזמן עימות עם המתלוננת, אולם בסופו של יום הערעור על הכרעת הדין נדחה. באשר לערעור על גזר הדין, בית המשפט שלח את המערער לממונה על עבודות שירות אשר יבחן האם האחרון כשיר לרצות את 6 חודשי המאסר בעבודות שירות.

ערעור מדינה על קולת העונש של מגדל קנאביס

המערער הורשע ביחד עם אחיו בהקמת מעבדה לגידול קנאביס בדירה ששכרו. בדירה נתפסו 133 שתילים של סם מסוכן מסוג קנאביס בכמות של 6 ק"ג. בית משפט השלום גזר על המערער 4 חודשי עבודות שירות לצד עונשים נלווים. המדינה, אשר לא השלימה עם גזר הדין, הגישה ערעור וביקשה להחמיר בעונשו של הנאשם ולהטיל עליו עונש מאסר של ממש. עוד בטרם הדיון, ונוכח מקרים אחרים שנדונו בבית המשפט המחוזי בתל-אביב והסתיימו בעונשי מאסר בפועל, ניהלנו מו"מ עם הפרקליטות, אשר בסופו הסכמנו לקבלת ערעור המדינה ולהחמרה מסוימת בעונשו של המערער ל-7 חודשי עבודות שירות.

ערעור נוסף על עונש מאסר בגין תקיפת שוטר

הקליניקה הגישה ערעור נוסף על הכרעת הדין וגזר הדין כנגד הרשעתו של אדם בעבירות של תקיפת שוטר ועבירות נלוות נוספות. המערער הורשע לאחר ניהול הוכחות ונדון לעונש מאסר בפועל בן שישה חודשים ויום. עונש המאסר כלל, בין היתר, הפעלה של שישה חודשי מאסר על תנאי. הערעור על הכרעת הדין התמקד בפגיעה בזכויותיו של המערער ובמחדלי חקירה שהיו. הערעור על גזר הדין התמקד בהפעלת המאסר המותנה ובטעות שנפלה בחישוב עונש המאסר של המערער, בכך שבית המשפט לא ניכה את תקופת עבודות השירות שריצה הנאשם. פסק הדין של ערכאת הערעור טרם ניתן.

ג. תיקים בבית משפט שלום

זיכוי מעבירת איומים כלפי עובדים סוציאליים

על פי האישום הנאשם אמר לעובדים הסוציאליים "שהוא יבוא אליהם בסיוטים שלהם ויעשה את ילדיהם יתומים". גרסת הנאשם היתה שהיה נסער מאוד לאחר שהבין שילדיו יפוצלו בין שתי משפחות אומנה, וכל שאמר הוא "איחול" לעובדים שגם ילדיהם יהיו אומללים. לאחר חקירתם הנגדית של שני העובדים הסוציאליים, נקבע

כי קיים ספק סביר שמא הנאשם לא אמר את שייחסו לו. על פי בית המשפט, הקושי לקבוע את המלל המדויק חותר תחת האפשרות להפעיל את המבחן האובייקטיבי של האיומים, וזאת גם אם המאויים הרגיש מאויים באופן סובייקטיבי. עוד קבע בית המשפט כי, בכל מקרה, נוצר ספק סביר באשר לקיומו של יסוד נפשי של "כוונה להפחיד את האדם או להקניטו". בעניין זה ניתן משקל לכך שהנאשם היה בסערת רגשות, ושבמהלך חצי שעה של דברים שאמר, היתה רק את ההתבטאות המצוטטת בכתב האישום, אשר לא נשנתה לאחר שהעובד הסוציאלי "שם לנאשם גבול מילולי".

אי הרשעה והתחייבות להימנע מביצוע עבירה במקרה של ניסיון לתקיפת עובד ציבור

על פי הנטען בכתב האישום, במהלך ריב מילולי שהתקיים בין אבי הנאשמת לבין מנהלת קופת החולים, ניסתה הנאשמת לתקוף את המנהלת בכך שרצה לכיוונה תוך שהניפה ידה לעברה, אולם המאבטח במקום נעמד ביניהן ומנע את התקיפה. לנאשמת יוחסה עבירה של ניסיון תקיפת עובד ציבור. לאחר מו"מ הגענו להסדר טיעון לפיו הנאשמת תודה בכתב אישום מתוקן ומרוכך, לא תורשע ותחתום על התחייבות להימנע מעבירה.

הארכת מאסר על תנאי, תחת הפעלתו, בעבירות של קניין רוחני

הנאשם הואשם בהחזקת דיסקים המפרים זכויות יוצרים. כנגד הנאשם עמד מאסר על תנאי בר הפעלה של 5 חודשי מאסר. במסגרת הסדר טיעון סוכם כי נוכח מצבו הרפואי של הנאשם והעובדה כי הוא סגר את העסק שבו נמכרו הדיסקים, יוארך המאסר המותנה ולא יופעל.

הארכת מאסר על תנאי, תחת הפעלתו, בעבירת גניבה נוכח הליך שיקומי

כנגד הנאשם הוגש כתב אישום בגין עבירה של גניבת פחיות סימילאק מסופר פארם בעוד תלוי ועומד כנגדו מאסר על תנאי בן 4 חודשים. לאחר שהובהר לתביעה כי הנאשם מטופל במרפאת "מתדון" ונמצא מזה תקופה ארוכה בדרך שיקומית חיובית, הסכימה התביעה להסדר טיעון לפיו יוארך מאסרו המותנה.

ד. הסדרי טיעון

מספר תיקים נוספים הסתיימו בהסדרי טיעון. כך למשל במקרה שבו הוגש כנגד הנאשם כתב אישום בגין עבירה של החזקת סם מסוג קנאביס בביתו, בכמות שאינה לצריכה עצמית, הגענו להסדר טיעון לפיו ייגזר על הנאשם מאסר על תנאי וקנס.

במקרה נוסף, שבו נאשם החזיק סכין ברכבו, לאחר מו"מ עם התביעה הושג הסדר טיעון במסגרתו נדון הנאשם למאסר על תנאי וקנס.

במספר תיקים נוספים הטיפול רק החל ועדכון בדבר תוצאותיהם יימסר בשנה הבאה

הקליניקה לזכויות עובדים

1. מבוא

בשנת הלימודים תש"ף פעלה הקליניקה בהנחייתה האקדמית של ד"ר הילה שמיר ובהנחייתם הקלינית של עוה"ד עידית צימרמן ושמרי סגל (סמסטר א') ועוה"ד עידית צימרמן ועירית אולמן (סמסטר ב'). בקליניקה נטלו חלק 18 סטודנטיות וסטודנטים.

הסטודנטים עסקו בסוגיות מתוך עולם העבודה הישראלי, תוך התמקדות בקידום זכויות עובדים ובפרט בקידום זכויותיהם של עובדים מוחלשים או כאלו המועסקים באופן פוגעני. זו השנה השנייה בה נכללת פעילות הקליניקה במסגרת פרויקט ה-ERC לקידום גישת עבודה לסחר בבני אדם: מחקר אקדמי בהובלת פרופ' הילה שמיר, הנפרש על פני חמש שנים והמשלב עשייה קלינית.

העבודה התבצעה תוך שימוש בכלים משפטיים כגון ליווי התארגנויות עובדים, תיקי ליטיגציה עקרוניים, קידום מדיניות, מיצוי זכויות, קווי סיוע, ייעוץ וליווי משפטי ופרויקטים קהילתיים. בחירת התיקים והפרויקטים נעשתה תוך מתן משקל רב להיבטים הפדגוגיים והמיומנויות המשפטיות שירכשו הסטודנטים, לנושאים מרכזיים בשוק העבודה, להכרות עם קבוצות חלשות ולשיתופי פעולה עם ארגוני החברה האזרחית.

על רקע מגפת הקורונה שפרצה בחודש מרץ 2020, הוקדש חלק משמעותי מפעילות הקליניקה בסמסטר השני לטיפול בנושאים הנובעים מהמגפה והמשבר בו מצוי המשק ושוק העבודה הישראלי בעקבותיה.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

בנוסף לתיקים ולפרויקטים שיפורטו להלן, ליווה אותנו, זו השנה הרביעית, נושא שנתי. השנה נבחר נושא פערי הכוחות במערכת יחסי העבודה בשוק העבודה הישראלי. לנושא הנבחר היו אספקטים תאורטיים ומעשיים שנשזרו לאורך השנה.

השיעורים בקליניקה מחולקים לשלוש חטיבות: חטיבה אקדמית המשתלבת בנושאי התיקים המטופלים בקליניקה, חטיבה מעשית בה נכללים שיעורים הדנים בתיקים והקניה של מיומנויות משפטיות, וחטיבה של הרצאות אורח המיועדות לחשוף את הסטודנטים לגורמים מרכזיים ומשמעותיים בשוק העבודה הישראלי. פירוט הנושאים שנלמדו בכל חטיבה מובא בסילבוס.

פעילויות מיוחדות: ערכנו פאנל הדן בעבודות מצטיינות של בוגריות השנה הקודמת של הקליניקות ובהשתתפותם; ערכנו סדנת מו"מ בהנחיית גב' מלאני לוי; קיימנו תצפיות מונחות בבתי הדין לעבודה; נפגשנו עם נשיאת בית הדין לעבודה הדס יהלום ושופטת בית הדין מיכל נעים-דיבנר.

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

3.1 ליטיגציה עקרונית

א. עתירה לבג"ץ: הסדר ההעסקה והתגמול של מטפלות המשפחתונים המפוקחים ע"י משרד העבודה

בישראל פועלים כיום כ-3,700 משפחתונים בפיקוח משרד העבודה, הרווחה והשירותים החברתיים. המשפחתון, מסגרת לחמישה פעוטות בגילאי שלושה חודשים עד שלוש שנים, פועל בבית המטפלת ובניהולה, תחת פיקוח והנחיה של הגורמים המפעילים - נותני שירותים או רשויות מקומיות, מכוח חוק הפיקוח על המעונות, התשכ"ה-1965, ובכפוף לנהלים שמגדיר המשרד. ההתקשרות עם המטפלות נעשית במסגרת חוזים למתן שירותים עבור הגופים המפעילים, ולא במסגרת יחסי עובד-מעביד. בהתאם, המטפלות מוגדרות כעצמאיות, אך בפועל, הן לא נהנות מהיתרונות העומדים לרשותה של בעלת עסק עצמאי מחד גיסא, ומאידך גיסא הן אינן זכאיות לזכויות

המוענקות לשכירות מכוח חוקי המגן וצווי ההרחבה. בהינתן כלל הדרישות וההוצאות בהן מחויבות המטפלות, התגמול המשולם להן בפועל נמוך באופן בלתי סביר ובלתי מידתי, דן את המטפלות לחיי עוני, ופוגע פגיעה ממשית בכבודן. תוצאה זו, לצד מאפיינים בעייתיים נוספים בהסדר העסקתן של המטפלות, הופכים את ההסדר כולו לבלתי סביר, לא מידתי, ומנוגד להוראות חוק היסוד: כבוד האדם וחירותו. המטפלות מאוגדות בארגון כוח לעובדים, שלבקשתו לקחה הקליניקה על עצמה את הטיפול בתיק.

הפעילות השנה: בחודש מרץ הוגשה העתירה לבג"ץ. דיון בפני הרכב התקיים בחודש יולי. בסופו הוחלט שעל הצדדים לשבת לשולחן עגול ולנסות לתקן את הפגמים בהסדר באופן מוסכם ולעדכן את בית המשפט בתוצאות, על מנת שיוחלט כיצד להמשיך. נקבעו 3 פגישות במסגרת השולחן העגול לחודש ספטמבר. על התיק עבדו הסטודנטיות ענת זפרן ואנה לוטן. [קישור לכתבה](#).

ב. עתירה לבג"ץ: תקנות לשעת חירום (קורונה) חוק עבודת נשים

עתירה כנגד תקנות שעת החירום האחרונות שהשעו את הצורך בבקשת היתר להוציא לחל"ת עובדות בתקופות המוגנות לפי חוק עבודת נשים, וזאת בשל העומס שנוצר אצל הממונה על חוק עבודת נשים בטיפול בבקשות הרבות שהגיעו אליה, ומבלי לייצר מנגנוני הגנה מספקים לנשים אלו.

העתירה נקבעה לדיון דחוף – אולם הממשלה ביטלה את התקנות עוד בטרם התקיים הדיון. התקיימו ישיבות של ועדת הרווחה של הכנסת יחד עם המשרדים הרלבנטיים והארגונים העותרים כדי למצוא פתרונות לעובדות שנפגעו בתקופת תוקפן של התקנות, ובכלל זאת הוסדר אופן הפנייה אל הממונה עבור עובדות ועובדים שנפגעו מהתקנות. סיעו בהגשת העתירה הסטודנטיות לילה אתר ונועם קוחל. [קישור לכתבה](#).

ג. עתירה לבית המשפט לעניינים מנהליים: שכר עבודת אסירים

נושא זה מטופל על ידי הקליניקה בשיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות בהליך הפלילי.

אסירים בישראל מחויבים מכוח החוק לעבוד בתקופת מאסרם. סירוב לעבוד או זלזול בעבודה מהווים עבירת כלא. מול החובה לעבוד, קיימת זכות לתגמול כספי עבודה, אלא שזה עומד על סכומים מגוחכים – החל מ-5.5 ש"ח ליום עבודה בעבודות לא יצרניות ועד 13.7 ש"ח לשעה במפעלים פרטיים שפועלים בבתי הכלא, כאשר שכר המינימום עומד היום על 29.12 ש"ח לשעה. בנוסף, במפעלים רבים נהוגה שיטת תשלום לפי תפוקה, שמונעת ממרבית האסירים להגיע אפילו למינימום השעתי הנ"ל. שכר האסירים נדון בהרחבה לפני כ-17 שנים, בבג"ץ **שדות**, בו נקבע שהשכר לאסירים עומד במתחם הסבירות, אבל בקושי, ושש"ס צריך לבחון אותו – ובכלל לבחון את כל ההסדר החוקי של עבודת אסירים. בחלוף 17 שנים, שב"ס לא יישם את הערות בית המשפט העליון. במקביל, ניתן פסק הדין בבג"ץ הפרטת בתי הסוהר, שהעלה לדיון את הבעייתיות במעורבות של ידיים פרטיות בניהול בתי הסוהר, עניין המשפיע על הדיון בעבודת אסירים במסגרות פרטיות, ומשתלב עם עמדת המשפט הבינלאומי בנושא.

הפעילות השנה: לאחר הגשת העתירה המנהלית בשנת הלימודים הקודמת, התקיים דיון בבית המשפט לעניינים מנהליים בלוד. בדיון הבהיר השופט לשירות בתי הסוהר כי הקפאת התגמול השעתי משך תקופה כה ארוכה, והפער שנוצר בין התגמול וגובה שכר המינימום, לא יעמדו במתחם הסבירות. למשיב ניתנה תקופה של 90 ימים לבחון את הנושא ולאחר ארכות שניתנו לו הגיש השנה שב"ס את עמדתו, במסגרתה הודיע שימליץ על העלאת שכר האסירים ב-7% כך שיעמוד על 50% משכר המינימום. הגבנו לעמדה זו של השב"ס ובחודש מאי ניתן פסק דין בעתירה. בפסק הדין קיבל ביהמ"ש את עמדתנו לפיה גם לאחר העלאה עתידית של התגמול ב-7% הוא עדיין לא יעמוד במתחם הסבירות, וקבע כי על שב"ס לקבל החלטה חדשה, אשר תיקח בחשבון את הערות ביהמ"ש, ובמיוחד את גובה שכר המינימום במשק. על התיק עבדו הסטודנטים איתן טלמור ויאהר חליפה. [קישור לכתבה](#).

ד. תביעה בבית הדין לעבודה: אי מתן חופשת לידה לעובדת לאחר לידה

עובדת אשר הועסקה כמנהלת חשבונות ביישוב מגוריה והופעל עליה לחץ רב שלא לצאת לחופשת לידה, אלא להמשיך לעבוד. התביעה מעלה שאלות רלבנטיות ועקרוניות של שילוב עבודה ומשפחה, והקשיים שחוות נשים בשוק העבודה סביב תקופת ההיריון, הלידה וההורות.

הפעילות השנה: נוהל דיון הוכחות, שהתפרש על פני 2 דיונים, במהלכם נחקרו 6 עדים. לאחר החקירות הוגשו סיכומים מטעם התובעת, וסיכומי תשובה לסיכומי הנתבעת. בחודש מאי ניתן פסק דין שקיבל את העתירה ברובה, תוך שמודגשת בו חובת המעסיק לאפשר לעובדותיו חופשת לידה, והאיסור החל עליו להעסיק עובדות בחופשת לידה – ולו לשעה אחת. לתובעת נפסק פיצוי בגובה כ- 60,000 ₪ בגין כל עילות התביעה. על התיק עבדו הסטודנטיות לין אברז'יל ונועה אשכנזי. [קישור לכתבה](#).

ה. בקשה לסעדים זמניים בבית הדין לעבודה: פיטורים של מורה בשל הליך לשינוי מגדרי

בתחילת שנת הלימודים האחרונה הודיע מורה בתיכון בירושלים למנהל בית הספר שהוא גבר טרנסגינדר שעובר תהליך רפואי להתאמה מגדרית (מאישה לגבר) שכולל שינוי חזותו החיצונית לחזות גברית. מאז שהודיע כך, פעלו גורמי הפיקוח והניהול בבית הספר על מנת לסיים את העסקתו של המבקש בבית הספר ואף למנוע את המשך העסקתו כמורה במשרד החינוך. בחודש יולי הגשנו בקשה דחופה לסעדים זמניים לבית הדין לעבודה בירושלים נגד משרד החינוך ובה דרשנו את מניעת פיטוריו של המורה והחזרתו למשרתו בבית הספר לאלתר. הקליניקה ייצגה את המורה ביחד עם 3 מארגוני הקהילה: האגודה למען הלהט"ב, הבית הפתוח בירושלים ופרויקט גילה להעצמה טרנסית. מיד לאחר הפניה לבית הדין, משרד החינוך נעתר לכל דרישותינו והודיע שיעסיק את המורה במשרה מלאה בבית הספר. בחודש אוגוסט הוגשה הודעה מוסכמת בעניין לבית הדין שנתן לה תוקף של פסק דין. על התיק עבדו הסטודנטיות לילה אתר ונועם קוחול. [קישור לכתבה](#).

3.2 התארגנות עובדים

א. כוח לעובדים

בקיץ 2006 הוקם בקליניקה פרויקט ראשוני מסוגו בארץ - לעידוד, סיוע וליווי התארגנות עובדים במקום עבודתם. בשנה"ל תשס"ח הפרויקט צבר תאוצה משמעותית, רשם הישגים וצעדים תקדימיים בתחום, והביא ל"גל" ולמגמה של התפשטות השימוש בכלי של התארגנות-עובדים-בלתי-מאורגנים גם מחוץ לטווח הקליניקה. במסגרת הפרויקט, הקליניקה ליוותה את מהלך ההקמה של ארגון עובדים כללי חדש בישראל, בשם "כוח לעובדים" - ארגון עובדים דמוקרטי, אשר מטרתו העיקרית היא העצמת הפעילות לארגון עובדים לא-מאורגנים, ובתוך כך בניית מודל דמוקרטי של ארגון עובדים כללי, המבוסס על כוחם של העובדים עצמם. יש לציין כי מאז הקמת ההסתדרות הכללית ב-1920 וההסתדרות הלאומית ב-1934, לא הוקם בארץ עוד ארגון עובדים כללי, ומכאן ברורה תקדימיות המהלך. העבודה בפרויקט הובילה להתמודדות עם בעיות משפטיות וארגוניות, שלרובן טרם ניתן מענה בדין הישראלי. **הקליניקה ממשיכה ללוות ולסייע במהלך זה ומשמשת כבאת כוח ארגון כוח לעובדים בהליכים שונים.**

ב. התארגנות עובדי החברה לפיתוח תיאטרון, מוזיקה, אמנות ומחול - חולון

עובדי "החברה לפיתוח תיאטרון, מוזיקה אמנות ומחול - חולון" הכריזו על יציגות בחודש מרץ 2016. החברה הינה חברת בת עירונית של עיריית חולון אשר מפעילה את מוסדות התרבות בעיר, ביניהם: תיאטרון חולון, מוזיאון הילדים הישראלי, המדיטק, הסינמטק והמרכז הישראלי לאמנות דיגיטלית. עובדי החברה מונים כ-450 איש. ההתאגדות התגבשה על רקע תנאי העסקה ושכר שאינם הולמים, בלי כל ביטוי לוותק ובלי ביטחון תעסוקתי. לאחר מו"מ ממושך, שכלל סכסוכי עבודה ושבתות, כמו גם מו"מ מול הממונה על השכר באוצר לאחר הסכמות מול המעסיק, נחתם בספטמבר 2019 הסכם קיבוצי ראשון.

הפעילות השנה: התכנון המקורי היה ללוות את יישום ההסכם הקיבוצי בשנתו הראשונה, ולקדם את הנושאים שהושארו למו"מ מאוחר יותר. בסמסטר הראשון הספקנו ללוות את הוועד בסוגיות משפטיות שהתעוררו ביישום ההסכם, אולם לצערנו, מגפת הקורונה טרפה את הקלפים -- החברה ספגה מכה קשה עקב סגירת הפעילות לתקופה שסיומה עוד לא נראה באופק ומרבית עובדי החברה נמצאים בחל"ת מאז חודש מרץ – בנסיבות אלה יש קושי רב לפעול באופן קיבוצי. הקליניקה מלווה את הוועד בתקופה זו, בניסיון להגן על זכויות העובדים. את ההתארגנות ליוו הסטודנטיות לשי קטשווילי ומיכל טנא. [קישור לכתבה](#).

ג. שלו ובניו

הקליניקה החלה השנה ללוות התארגנות עובדים פורצת דרך וראשונית בחברת שלו ובניו בע"מ – חברה המספקת שירותי שיקום וטיפול למשרדי ממשלה שונים ולגורמים פרטיים. תחום השיקום בארץ הוא תחום מופרט ברובו ומרבית העובדים המועסקים בו הם עובדי עמותות וחברות פרטיות, המספקות למדינה את שירותי השיקום. ככלל, תנאי העבודה בעמותות ובחברות אלה עומדים (במקרה הטוב) על מינימום השכר והתנאים הסוציאליים הקבועים בחוקי המגן, וזאת ביחס הפוך לחשיבות העבודה המבוצעת על ידי העובדים, ולקושי ולשחיקה המאפיינים אותה. למרבית העובדים אין אופק לצמיחת שכר או לקידום והתפתחות מקצועית, ובהתאם הענף סובל מתחלופת כוח אדם מוגברת. תחלופת כוח האדם הגבוהה, יחד עם פיזור גיאוגרפי רחב במסגרות שונות ונפרדות, מהווים קושי ומחסום ממשי בפני התארגנות עובדים במסגרות הללו.

לאחר מאמץ של יותר משנה הצליחו עובדי החברה לאגד יותר מ-1/3 מעובדי החברה, ובחודש מאי שלחו, בליווי משפטי של הקליניקה, הודעה על יציגות. המעסיק מסרב להכיר ביציגות העובדים, ולאחר תכתובות משפטיות מקיפות בנושא, הוגשה בחודש אוגוסט בקשת צד במסגרת סכסוך קיבוצי במסגרתה התבקש בית הדין לעבודה להורות למעסיק להכיר ביציגות הארגון ולשבת עימו לשולחן המו"מ. בנוסף כללה הבקשה סעדים זמניים וקבועים המתייחסים לפעולות החברה הפוגעות בהתארגנות ובמוביליה. בתיק טיפלו הסטודנטיות מייס עבדאללה ושדא אסמרא.

3.3. קידום חקיקה ומדיניות בתחום זכויות העובדים

הקליניקה חברה פעילה בפורום לאכיפת זכויות עובדים (פורום משותף לקליניקה, קו לעובד, שדולת הנשים, איתך-מעכי, ויצו והאגודה לזכויות האזרח). במסגרת זו, וכן באופן עצמאי, פעלה הקליניקה בנושאים שלהלן.

א. פעילות בענייני קורונה

1. (במסגרת הפורום): בקשה להורות למעסיקים לאפשר חל"ת במקרים מיוחדים גם לדרישת העובד (עובד המצוי בקבוצת סיכון, עובד שהוא הורה יחידני לפעוטות וכד'), ובקשה להסדיר את נושא הזכאות לדמי לידה לעובדות היולדות בתקופת החל"ת.
2. (בשותפות עם החמ"ל החברתי - הקליניקות המשפטיות בירושלים): הקליניקה סייעה בריכוז נושא דיני העבודה בחמ"ל, לרבות ייעוץ בנושא זה למתנדבים המפעילים את עמוד הפייסבוק של החמ"ל.

ב. תאונות עבודה בענף הבניין

לאור ריבוי התאונות ומקרי המוות בענף הבניין, לצד מיעוט פסקי דין מרשיעים למעסיקים הרלוונטיים, בחרנו לעדכן בדיקת פסיקה שערכה הקליניקה בעבר ולבחון אם ניתן לזהות מגמות בנושא. הסטודנטים חקרו את התחום ומצאו שעדיין מעטים הם המקרים בהם מעסיקים מורשעים בעבירות הרלוונטיות. הסטודנטים יחיאל ועקנין והאדי ואכד השתתפו בפרוייקט.

3.4 הרצאות ופרויקטים קהילתיים

א. ג'סר א-זרקא

סיימנו את השנה הרביעית של הפרויקט לקידום כלכלי תעסוקתי בכפר – השנה במימון האיחוד האירופי. במסגרת זו, העברנו הרצאות על זכויות בני נוער עובדים לתיכונים ותיכונים בכפר, וטיפלנו בפניות ובשאלות שלהם. העבודה נעשתה בשיתוף פעולה צמוד עם עורכת דין מקומית – רנא ג'רבאן.

הפעילות השנה: הסטודנטים העבירו 4 הרצאות בערבית בבית ספר תיכון, לעשרות נערות ונערים (רובם עובדים). במסגרת ההרצאות ניתן מענה לעשרות פניות ושאלות אישיות ביחסי עבודה. הסטודנטיות יארה חליפה, מייס עבדאללה, שדא סמארה והאדי ואכד השתתפו בפרויקט זה.

ב. ליווי מרכז התעסוקה הטורנסי במרכז הגאה

בעקבות מחאת קהילת הלהט"ב בקיץ 2018, הוקם במרכז הגאה של עיריית תל-אביב – יפו, מרכז תעסוקה לקהילה הטורנסית. הקליניקה מלווה את מרכז התעסוקה ומפעילה שני פרוייקטים במסגרת הליווי: (1) הנגשת זכויות ו(2) ייעוץ משפטי בדיני עבודה.

במסגרת הנגשת הזכויות בנו הסטודנטיות שתי הרצאות המבוססות על האתגרים שהוצגו בפניהם והנוגעות לזכויות ולכלים המשפטיים העומדים לצידם של אנשים טורנסים בשוק העבודה. ההרצאות מתבססות על פסיקה קיימת בדיני ההפליה וניסיון לפתח את ההלכות הקיימות באופן שמתאים לקהילה הטורנסית. בשל מגפת הקורונה טרם נקבע מועד להעברת ההרצאות בשנה זו. הסטודנטיות לילה אתר ונועם קוחול השתתפו בפרוייקט זה.

קו סיוע

קו הסיוע הכללי לעובדים מופעל זו השנה החמישית באמצעות המייל (info.ovdim@gmail.com) ומספק מענה מפורט לשאלות משפטיות בתחום דיני העבודה. השנה השיבו הסטודנטים ל-21 פניות (מתוך כ-150 שטופלו) של עובדות ועובדים בנושאים מתחום דיני העבודה, לרבות בנושאים שעלו בתקופת משבר הקורונה ובגיננו. הסטודנטים התבקשו לנתח את השאלה שהועברה לטיפולם, לחקור את הדין הרלבנטי (חקיקה, פסיקה, מאמרים) ולהכין חוות דעת משפטיות בלשון בהירה שתובן לפונים/ות חסרי השכלה משפטית. בפרויקט זה השתתפו לפי תורנות כלל הסטודנטיות והסטודנטים בקליניקה.

ליווי משפטי- ארגון "15 דקות"

ארגון 15 דקות הוא עמותה רשומה שחרתה על דגלה מאבק להנגשת תחבורה ציבורית בירושלים בפרט ובישראל בכלל. בחודש מאי החלה הקליניקה להעניק ייעוץ משפטי שוטף לוועד המנהל של הארגון ולמנכ"לית הארגון בנוגע לאופן העסקת עובדיה בהתאם לדין הישראלי. התקיימו 3 פגישות זום על מנת להכיר את הארגון ואת צרכיו ומתקיים ליווי של המנכ"לית בהליך סיום העסקה של אחד מעובדי הארגון.

הסטודנטים השתתפו בפגישות הראשוניות עם הלקוח. בתיק השתתפו הסטודנטים אנה לוטן ויחיאל ועקנין.

3.5 פעילות במסגרת פרויקט המחקר Trafflab

א. ליטיגציה עקרונית: פיתוח עילת תביעה אזרחית של העסקה פוגענית העולה כדי סחר בבני אדם

תביעה בשם חמישה עובדי בניין טורקים נגד חברת ילמזר הטורקית

הקליניקה הגישה באוגוסט 2018 תביעה על סך כ-1,800,000 ש"ח, משותפת לחמישה עובדי בניין טורקים, אשר הועסקו בחברת ילמזלר הטורקית. התובעים מתארים מערכת יחסי עבודה נצלנית וקשה ביותר: הפרה נרחבת של זכויותיהם מכוח חוקי המגן וצווי ההרחבה הענפיים; שעות עבודה ממושכות ללא הפסקה כדין ואיסור על מנוחה;

אווירה היררכית צבאית; איומים והשפלות על בסיס יום יומי; אי הקפדה על בטיחות בעבודה והתנכלות לעובדים שנפצעו בתאונות; טיפול רפואי לא מספק במקרי מחלה ותאונות עבודה; החתמה על שטרי חוב גורפים; העובדים משוכנעים ב"מחנות" בכפר קאסם, במרבית השבוע הם נעולים במתחם ונאסר עליהם לצאת, הצפיפות גדולה, אין די מקלחות, שירותים ומים חמים; כל מגע עם העולם החיצון מפוּקח ע"י החברה; עובדים נמלטים-עשויים להיתקל בלוחדי עריקים של החברה, באיומים ומכות.

בהתאם, התביעה שהוגשה כוללת שני חלקים: (1) דרישה לפיצוי בגין ההפרות של חוקי העבודה הישראלים, ו(2) ניסיון חדשני לבסס עילת תביעה אזרחית המגדירה העסקה פוגענית העולה כדי החזקה בתנאי עבודת/עבודות כפייה. עד כה, תופעות של עבודות מודרנית/סחר בבני אדם נדונו במישור הפלילי/מינהלי, ובתחום דיני העבודה רק בהקשר של נשים בזנות. לדעתנו, העסקה כמתואר בכתב התביעה מהווה ניצול קיצוני בשוק העבודה, שמצדיק התייחסות וטיפול במסגרת דיני העבודה ופיצוי כספי הולם של העובדים. ברקע התביעה עומדת המגמה להרחיב את ההתקשרויות של ישראל עם חברות ביצוע בענף הבניין - כלומר חברות זרות שפועלות בישראל ומעסיקות עובדים זרים ממדינתן. הניסיון בעולם - וכאמור גם של עובדי חברת יילמזלר הטורקית - הוא שמדובר בהסדר שפוגע קשות בזכויות העובדים, גם בגלל כבילה לחברה, וגם מכיוון שבדרך כלל זכויותיהם הכלכליות "מתיישרות" עם הזכויות במדינות המוצא ולא עם אלו המגיעות להם מכוח החוקים בישראל. [קישור לכתבה.](#)

הפעילות השנה: התקיים דיון הוכחות ראשון, בו נחקרו כל התובעים. הסטודנטיות עמלו על הכנת התובעים לחקירותיהם והכינו חוות דעת משפטיות בסוגיות שונות שעלו לקראת דיון ההוכחות.

על התיק עבדו הסטודנטיות נוי סויסה ודניאל רויטמן.

תביעה בשם עובד חקלאות מתאילנד

ישראל ותאילנד חתמו על הסכם בילטרלי שנועד להסדיר את כניסת העובדים התאילנדים לארץ ואת תנאי העבודה. בעוד שקיימות אינדיקציות רבות לכך שההסכם תרם להורדת דמי התיווך של העובדים התאילנדים, נראה כי עדיין קיים פער בין הנהלים להבטחת תנאי העבודה של העובדים התאילנדים בחקלאות לבין המצב בשטח.

לקליניקה הגיע עובד מתאילנד, שעבד בעוטף עזה בתנאי עבודה קשים שכללו שעות ארוכות, שכר מתחת לשכר המינימום, היעדר זכויות סוציאליות, מגורים בתנאים קשים ועוד. על כל אלו נוספה גם תקופת ההסלמה בדרום, בה העובדים לא קיבלו הנחיות כיצד לנהוג בזמן אזעקה.

בסמסטר הראשון של השנה נוסח כתב תביעה ראשוני בתיק והתקיימה פגישה עם הלקוח לגביית תצהיר. הסטודנטים ביצעו מספר בדיקות משפטיות בנוגע לכתב התביעה והשתתפו בגביית התצהיר. על התיק עבדו הסטודנטים אייל רוטשילד ואייר יריב.

ב. קו סיוע למעסיקים של עובדים בסיעוד

קו סיוע אינטרנטי זה, הכולל כתובת מייל (siudhelp@gmail.com) ועמוד פייסבוק, מיועד למעסיקים פרטיים של עובדים זרים בתחום הסיעוד. בשנת הלימודים הנוכחיות השיבו הסטודנטים לכ-24 פניות (מתוך כ-180 שטופלו). עמוד הפייסבוק שהוקם משמש גם כפלטפורמה להפצת מידע בתחום באמצעות notes העוסקים בנושאים המרכזיים הכרוכים בהעסקת עובדים זרים בענף הסיעוד, ושעל המחקר המשפטי וכתבתם אמונים הסטודנטים.

בנוסף, נערך השנה שיתוף פעולה בנושא עובדי הסיעוד עם הקליניקה לזכויות ניצולי שואה וא. נשים בזיקנה, בעניין המגבלות המוטלות על עובדות ועובדי הסיעוד המתגוררים בבית המטופל בשל משבר הקורונה. היותם של עובדים אלו מטפלים באוכלוסייה המצויה בסיכון הרב ביותר לתחלואה קשה ולמוות בשל מחלת הקורונה, תוך שהם

מתגוררים בבית המטופל, הובילה לחשש גדול ולחרדה בקרב המטופלים ובני משפחותיהם ביחס לאפשרות ההדבקה של המטופלים על ידי מטפליהם.

חשש מובן זה, לצד העדר הנחיות ברורות ותדירות מצד גורמי הממשל, הובילו לבלבול ולהטלת מגבלות חמורות על עובדות ועובדי הסיעוד, בלי בסיס חוקי, מעל לדרוש על מנת לשמור על בריאות המטופלים, תוך פגיעה בזכויות אדם ועובד בסיסיות, ובאופן שעשוי לפגוע באיכות הטיפול שניתן למטופלים.

על רקע זה פנינו למטה לביטחון לאומי וביקשנו להורות על קביעת הנחיות ברורות בנוגע להעסקת עובדים אלו, כמו גם להתוות מדיניות לעתיד, במיוחד נוכח החשש מגל תחלואה שני, כמו גם חזרה לשגרה המושפעת מהנגיף, והכל במטרה לשמור על בריאות המטופלים, לצד שמירה על זכויות האדם והעובד.

הסטודנטים איתן טלמור, יארה חליפה, נוי סויסה ודניאל רויטמן השתתפו בעבודה בקו הסיוע ובכתיבת המכתב.

ג. ליווי משפטי - הקמת עמותת ארגון נשים עובדות

הקליניקה העניקה ליווי משפטי להתארגנות של עובדות ועובדי מין בישראל. ההתארגנות קמה על רקע קידום חקיקתו של חוק הפללת הלקוח, והדרתם של עובדי המין בישראל מהדיונים לגביו. במסגרת זאת סייעה הקליניקה השנה ברישום העמותה ובהדרכת הועד המנהל של העמותה לגבי החובות המוטלות עליו כוועד מנהל בהתאם לדין. הסטודנטיות שדא סמארה ומייס עבדאללה ליוו את ההתארגנות.

הקליניקה לצדק סביבתי והגנה על זכויות בעלי חיים

1. מבוא

בשנת הלימודים תש"פ פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של ד"ר דוד שור ובהנחייתם הקלינית של ד"ר עו"ד ערן צין ועו"ד אמנון קרן. בקליניקה נטלו חלק 24 סטודנטים.

2. הפעילות העיונית בקליניקה

השנה נפתחה בהנחלת מושגים תיאורטיים בסיסיים הנוגעים לדיני סביבה ולהגנה על זכויות בעלי החיים. בהמשך השנה התמקדנו בנושאים תיאורטיים המתכתבים עם התיקים המשפטיים בהם עוסקים הסטודנטים, כגון: תכנון ובניה, זיהום אוויר, זכויות ורווחת בעלי חיים, מגוון ביולוגי, אתיקה סביבתית, אקטיביזם ומשפט. בכל אחד מהנושאים גם נערך שיעור של ניתוח אירוע בהנחיית הסטודנטים המטפלים בתיק.

בנוסף, בחודש נובמבר 2019 ערכה הקליניקה כנס שכתרו: "אדם-חיה: היבטים משפטיים, חברתיים ואתיים." הכנס בחן אתגרים וכלים לשינוי מדיניות וגישות ביחסי אדם ובעלי-חיים בחברה. בכנס התארחו שני מומחים בינלאומיים: עו"ד סטיב ויזו, מייסד ונשיא הארגון Nonhuman Rights Project; ופרופ' פיליפ טדסקי, מנהל המכון ליחסי אדם-חיה באוניברסיטת דנוור. בנוסף, הופיעו בכנס מספר מומחים שדנו בנושא וביישומו בישראל.

כנס נוסף שכתרתו "מפגעים סביבתיים: תביעות ייצוגיות בגין נזקי גוף" נערך בחודש דצמבר 2019. הכנס דן בתביעה הייצוגית ככלי לאכיפה אזרחית נגד מזהמים והשתתפו בו מומחים מובילים בתחום.

במהלך השנה התקיימו גם הרצאות של מרצים אורחים במגוון תחומים. בין השאר, הקליניקה אירחה את פרופ' דוד עילם מבית הספר לזואולוגיה בנושא תודעת בעלי חיים, עו"ד יוסי וולפסון בנושא תפקידו של המשפטן בהגנה על זכויות בעלי החיים, פרופ' ויוק מוקרגי מאוניברסיטת NALSAR ועו"ד ג'ייסימה נגהאלי בנושא דיני בעלי החיים בהודו וד"ר דב חנין בנושא צדק סביבתי. כמו כן, בסמוך למועדי ראיונות ההתמחות אירחנו 3 עורכות דין – עו"ד יעל בן עמוס מהמשרד להגנת הסביבה, עו"ד שירי שפירא עורכת דין עצמאית ועו"ד נועה יאיון מהחברה להגנת הטבע - העוסקות בתחום הסביבתי במגזרים שונים: הציבורי, הפרטי והלא ממשלתי.

במסגרת הקליניקה נערך השנה סיור לסטודנטים בחיפה, ג'דידה-מכר ובחוות "להתחיל מחדש- מקלט שיקומי לבעלי חיים".

3. הפעילות הקלינית-משפטית בקליניקה

להלן תובא סקירת הנושאים והתיקים המרכזיים שעליהם עבדנו בקליניקה במסגרת שנת הלימודים תש"פ:

א. תובענה ייצוגית מפרץ חיפה

הקליניקה, בשיתוף עם עו"ד אסף פינק, ד"ר עו"ד עמר פלד ועו"ד גיל רון, הגישה בשנה שעברה בקשה לאישור תביעה ייצוגית ראשונה מסוגה בישראל, בגין תחלואה במחלות סרטן ריאה ולימפומה שאינה הודג'קין, שנגרמה לתושבי אזור חיפה כתוצאה מזיהום האוויר החמור באזור. הבקשה הוגשה על ידי עמותת אזרחים למען הסביבה נגד 30 מפעלים, תעשיות ונמלים הפועלים במפרץ חיפה והינם בעלי השפעה סביבתית גבוהה. המדובר בתביעה ייצוגית ראשונה מסוגה בישראל, המעוררת שאלות משפטיות תקדימיות וסבוכות. בתגובה להגשת הבקשה לאישור הגישו המשיבים 5 בקשות לסילוק על הסף. ארבע בקשות נגעו למשיבים ספציפיים והעלו בעיות פרטניות מדוע לטעמם יש לדחות את הבקשה לאישור על הסף. בנוסף, הוגשה בקשה לסילוק על הסף מטעם כל המשיבות יחדיו. בקשות אלה לסילוק על הסף נוגעות לבסיס העיוני של חוק חוק תובענות ייצוגיות והאפשרות להגיש תביעה לפיצוי על נזקי גוף שנוצרו עקב עוולה סביבתית המונית. הסטודנטיות המעורבות בתיק נטלו חלק פעיל מאד בניתוח

ובלימוד הנושא, כפי שהוא נדון בספרות ובפסיקה בישראל ובארה"ב. זאת ועוד, הסטודנטיות לקחו חלק פעיל בפגישות עבודה שנפרשו על פני ימים שלמים, וסייעו רבות בכתיבה של התשובות לבקשות הסילוק. בחודש אוגוסט (לאחר דחיות שנבעו מהמצב הבריאותי), נדונו הבקשות לסילוק על הסף בבית המשפט המחוזי בחיפה. אנו ממתנינים עתה להחלטת בית המשפט.

סטודנטיות: מעיין קישון, נור גנדור.

ב. עתירה לבג"ץ – פסולת פיראטית בישוב ג'דידה-מכר

השלכת פסולת לא חוקית במרחב הציבורי ושריפתה הפכה ל"מכת מדינה". המדובר בפעילות הגורמת לזיהום אוויר, קרקע ומים חמורים ולפגיעה קשה בבריאות הציבור. מוקד מרכזי להשלכה של עשרות אלפי טונות של פסולת בלתי חוקית נמצא בתחומי הישוב ג'דידה-מכר. אם בכך לא די, כדי להתמודד עם כמויות הפסולת האדירות, ידיים עלומות שבות ומעלות את הפסולת באש. כתוצאה מכך, עשן שחור ורעיל מיתמר לעיתים תכופות מעל בתי התושבים. מציאות זו יוצרת מפגע סביבתי-בריאותי חמור. אל מול היקפה הנרחב של התופעה, עומדת רשות מקומית מוחלשת המדורגת באשכול 2 מתוך 10 בדירוג הכלכלי של הלשכה המרכזית לסטטיסטיקה. למרות זאת, המשרד להגנת הסביבה מטיל את עיקר הנטל על הטיפול במפגע הסביבתי-בריאותי החמור על כתפי הרשות המקומית. השר שב ומפנה בהקשר זה להלכה שנקבעה ברע"פ 7861/03 מדינת ישראל נ' המועצה האזורית גליל תחתון (פורסם בנבו ב-8.5.06) (להלן: "פרשת גליל תחתון"). לטעמינו, מדובר בקריאה מוטעית של הפסיקה. לאור זאת, עתרנו בחודש יולי לבג"ץ בשם עמותת אזרחים למען הסביבה. בעתירה אנו דורשים שהמשרד להגנת הסביבה יבצע בעצמו את צווי הניקוי שהוא הוציא לפי חוק שמירת הניקיון, יפעיל את סמכויות הפיקוח והאכיפה שלו נגד משליכי ומבעירי הפסולת, וייצור תכנית אכיפה ומניעה בשיתוף עם הרשות המקומית.

סטודנטית: גל ברוך¹.

ג. עתירה לבג"ץ נגד אישור כריית פוספטים ב"שדה בריר"

הקליניקה, בשיתוף עם עו"ד אפי מיכאלי, הגישה ביום 22.7.18 עתירה לבג"ץ (בג"ץ 5558/18 עיריית ערד נ' המועצה הארצית לתכנון ובניה ואח") בנוגע להוראות הכלולות בתמ"א 14ב, המתייחסות לכריית פוספטים. באתר הכרייה הידוע כ"שדה בריר". המדובר בתיק תקדימי, אשר יכול להשפיע רבות על תהליכי התכנון של פרויקטים, בעלי השלכות סביבתיות ובריאותיות, הקרובים למרכזי אוכלוסיה. צו על תנאי הוצא בעניין לפני מלמעלה משנה וחצי. למרות הזמן הרב שחלף, המדינה טרם נתנה את תשובתה לבג"ץ, כשהיא תולה את העיכוב בבחירות החוזרות ונשנות, באי כינונה של ממשלה ולאחר מכן בהתפרצות מגיפת הקורונה. לאור הזמן הרב שחלף, הגשנו בקשה לקיים דיון בבית המשפט ובחודש יוני נערך דיון כזה ובית המשפט קבע שהמצב הבריאותי אינו אמתלה שלא לקבל החלטות. המדינה נדרשה להגיש תגובה עד חודש ספטמבר 2020.

ד. תחבורה ציבורית

תחבורה ציבורית יעילה הינה חיונית לצמצום זיהום האוויר וקידום ערכים של צדק חברתי (באמצעות קירוב בין המרכז לפרפריה). בהתאם לכך, ממשיד ומהווה תחום זה נדבך חשוב בפעילות הקליניקה. במסגרת זו מלווה הקליניקה ועובדת בשיתוף פעולה עם עמותת "15 דקות: ארגון צרכני התחבורה הציבורית". עיקר הפעילות השנה התמקד בפרויקט ה"תביעות קטנות". במסגרת פרויקט זה, מסייעים סטודנטים לצרכני תחבורה ציבורית לעמוד על זכויותיהם ולדרוש מהמפעילים לספק שירות אמין, מהיר ונוח, כמחויב על פי החוק ותנאי הרישיון שלהם. במהלך השנה טיפלו הסטודנטים בכ-70 פניות להגשת תביעות קטנות. חלק מהתביעות כבר הסתיימו בפסקי דין

¹ הסטודנטית ריחאן בזיג גם לקחה חלק בפרויקט זה, אך עזבה את הלימודים בפקולטה לפני סוף השנה.

לטובת הפונים ובמתן פיצויים בסכומים של אלפי ש"ח. יוער, כי השופטים שבים ומציינים כי פסקי הדין מבוססים בין היתר על כך שהוגשה תביעה סדורה וראויה.
סטודנטים: יובל פיינגולד, דפנה ינקוביץ, מיכל גנון וזיו לוי.

ה. משבר האקלים

משבר האקלים הינו הבעיה הסביבתית (קיומית) החמורה ביותר בפניה ניצבת האנושות. ישראל מהווה "נקודה-חמה" ועתידה להיות מושפעת באופן ישיר וחמור ממשבר האקלים. כך לדוגמא, הטמפרטורות במזרח התיכון צפויות לעלות יותר מהממוצע העולמי והאזור עתיד לסבול מבצורות קשות וממחסור במקורות מים. סוגיה זו גם מדגישה את הקשר החיוני, שהקליניקה מבקשת לבסס, בין הגנת הסביבה לבין בעלי החיים. זאת, לאור התרומה הכבירה של תעשיית המזון מהחי להתחממות כדור הארץ (כ-18%) ולזיהום הקרקע, האוויר והמים. בנוסף, משבר האקלים מציב איום ממשי על המגוון הביולוגי, עם חשש להכחדה של כשליש מבעלי החיים בחמישים השנים הבאות. בעולם קיימת כיום פרקטיקה של תביעות בנושא משבר האקלים. כך למשל, בית המשפט העליון בהולנד קבע כי על הממשלה לקבוע יעד הפחתת פליטות שאפתני יותר מזה שקבעה, וזאת מתוקף חובתה להגן על אזרחי המדינה מפגעי שינוי האקלים. הקליניקה עוקבת אחר פעילות משפטית זו ובוחנת אפשרויות יישום של פעילות משפטית כזו או אחרת בישראל. במהלך השנה פעלה הקליניקה בכמה מישורים הקשורים לתחום זה, כדלקמן:

מרחב ימי

לפני מספר חודשים פורסם מסמך מדיניות למרחב הימי של ישראל וים תיכון - דוח שלב ב' - מדיניות למרחב הימי (להלן: "מסמך" או "מסמך המדיניות"). המדובר במסמך מקיף, המגבש מדיניות תכנון וניהול ארוכות טווח למרחב הימי - הכולל את הסביבה החופית, המים הריבוניים והמים הכלכליים (המרחב שבו המדינה זכאית לבצע פעילויות כלכליות שונות, כמו חיפוש והפקה של גז למשל). מסמך המדיניות נותן עדיפות למאמצי הפיתוח על פני הערכים האקולוגיים, כשהוא קובע כי להפקת גז טבעי ונפט (הידרו-קרבונים) יש חשיבות כלכלית ואסטרטגית לאומית. בהתאם, המסמך מאפשר ומקדם את פעילות החיפוש וההפקה של גז ונפט בים. בעשותו כן, המסמך מתעלם מנושא שינוי האקלים והצורך הדחוף לצמצם את השימוש בדלקים פוסיליים כגון גז ונפט. לטעמינו, חוסר ההתייחסות למשבר האקלים, במסמך המסדיר את ניהול המרחב הימי למשך שנים רבות, הינו בלתי סביר באופן קיצוני. זאת ועוד, סוגיה בעלת השלכות כה מהותיות וארוכות טווח צריכה להיות מעוגנת בתכנית מתאר ארצית, לאחר שעברה את תהליכי הסינון, הבקרה ושיתוף הציבור הקבועים בדין. בהתאם לכך, בשיתוף עם עמותת צלול, אנו עתידים לפנות בעניין למועצה הארצית ובמידת הצורך לעתור לבית המשפט.

סטודנטים: אייל מן, אלעד ברון

בשר מעובד

בשר מעובד הינו בשר שעבר תהליכי שינוי שונים כדי לשפר את הטעם או את המרקם ועל מנת לשמר אותו לאורך זמן. לפי קביעת ארגון הבריאות העולמי משנת 2015, צריכת בשר מעובד מסווגת בקבוצת סיכון מספר 1 ומהווה גורם למחלת הסרטן. חוק הגנה על בריאות הציבור (מזון), התשע"ו-2015, קובע חובת סימון של מוצרים אלה במלים - "מוצר בשר מעובד". חובה זו חלה על יבואנים, יצרנים ומשווקים ועל שר הבריאות חלה חובה להתקין תקנות בנושא. לגישתנו חובת סימון מעין זו חשובה לבריאות הציבור ויכולה להביא להפחתה של צריכת בשר מעובד. בשיתוף עם הפורום הישראלי לתזונה בת קיימא, שלחנו מכתב מיצוי הליכים בעניין זה לשר הבריאות, בטענה שהוא חורג מסמכותו בכך שאינו אוכף את חובת הסימון של מוצרים אלה. יוער, כי לצד ההיבט המינהלי, אנו בוחנים את האפשרות לפעול גם במישור התביעה הייצוגית.

סטודנטים: עדי בן הרוש ואורן פישה.

תמיכות ממשלתיות בתעשיית המזון מן החי

בפרויקט מחקרי משותף עם הקליניקה לרגולציה סביבתית באוניברסיטת בר אילן, הקליניקה בוחנת את מדיניות הסבסוד הממשלתית של תעשיות המזון מן החי, תחת השיח המתפתח אודות ההשלכות של תמיכות מזיקות סביבתיות ומדיניות מזון מקיימת. בשנה זו הרחיבה הקליניקה את עבודתה בתחום, לקראת השלמתו של דו"ח ראשון מסוגו המנתח את היקפן ואופיין של תמיכות אלו. בין היתר מעלה המחקר כי תמיכות אלו מגיעות לכדי מאות מיליוני שקלים בשנה, ואף מצויות במגמת עליה, זורמות לענפי חקלאות, כמו תעשיית בשר הבקר, המייצרים החצנות שליליות מובהקות.

הקליניקה גם פועלת לביטול וצמצום תמיכות מזיקות. במסגרת זו אנו מייצגים את עמותת "אנימלס" בבקשה לביטול תמיכות בהיקף של כ-20 מלש"ח במדגה קיבוץ מעוז חיים, שתועד משליך דגים חיים ומי בריכות לא מטופלים בשדה פתוח, תוך התאכזרות לבעלי חיים, גרימת מפגע סביבתי וסיכון בריאות הציבור. בנוסף מייצגת הקליניקה את עמותת "תנו לחיות לחיות" בדרישה לבטל מענק כספי להרג זאבים לפי ראש, שניתן במסגרת תמיכה בתעשיית הבשר. בהמשך לפניית בנושא הוגשו בקשות חופש מידע מקיפות, שנועדו לספק תשתית מתאימה לשינוי מדיניות ובמידת הצורך לעתירה לבג"ץ.

סטודנטים: אורי חסדאי ודורין כהן.

ז. הליכים לביטול החזקתן של תרנגולות בכלובים בתעשיית הביצים

בתעשיית הביצים בישראל כעשר מיליון תרנגולות, רובן ככולן בכלובי סוללה ובלולים מיושנים שאינם עומדים בסטנדרטים בסיסיים של רווחת בעלי-חיים, תברואה וסביבה. הקליניקה מייצגת את עמותת "תנו לחיות לחיות" ו-"אנימלס" במהלכים הציבוריים ביחס לרפורמה משמעותית המתוכננת בתעשייה ושתעצב את פניה לעשרות השנים הבאות, וכן ביחס להתקנת תקנות לגידול תרנגולות וסוגיות נוספות – הכל על-מנת לקדם מעבר הדרגתי לגידול בלולים ללא כלובים, בהתאם למגמה העולמית המובהקת בתחום.

בנוסף, בהליך ייחודי של אכיפה אזרחית לפי חוק צער בעלי חיים, הקליניקה עתידה להגיש בהקדם בקשה לצו מניעה בשם "תנו לחיות לחיות" כנגד חברת "גליקסמן", יצרנית הביצים הגדולה בישראל, במסגרתו יתבקש ביהמ"ש לקבוע שהחזקת תרנגולות בכלובים מהווה התעללות אסורה. מדובר בשימוש תקדימי בכלי זה ביחס לפרקטיקה חקלאית, והוא כרוך בהיבטים מורכבים של מדעי התנהגות בעלי חיים, רווחת בעלי חיים, משפט משווה וכלכלה סביבתית. לקליניקה הוגשה חו"ד מומחה המעידה על הייתכנות הכלכלית של מעבר לגידול בלולים ללא כלובים, ואנו ממתנינים להשלמת חוות דעת של מומחית מחו"ל בתחום רווחת התרנגולות.

סטודנטים: עדי זיטלני ואור שטרנברג.

ח. הכרה בזכויות מהותיות לבעלי חיים ושת"פ עם הארגון Nonhuman Rights Project

הארגון האמריקאי Nonhuman Rights Project (NhRP) פועל לשינוי מעמד המשפטי והמוסרי של בעלי החיים ברחבי העולם באמצעות עתירות לצווי הביאס קורפוס. השימוש בהליך זה, שלאורך ההיסטוריה הוביל לשחרור הפיזי והפוליטי של בני אדם המשתייכים לקבוצות מדוכאות, מעורר דיון ציבורי, אקדמי ומשפטי רחב בנוגע ליחסו של האדם לבעלי החיים ולסביבה. הקליניקה משמשת כקבוצת המחקר של NhRP בישראל, כחלק מהתארגנות בינלאומית, ובשנה זו אירחה את עו"ד וייז, העומד בראש הארגון, בכנס בפקולטה (בביקור זה לימד עו"ד וייז קורס מרוכז בזכויות בעלי חיים, בו לקחו חלק כ-60 סטודנטים).

במקביל עובדת הקליניקה על הגשתה של עתירה לצו הביאס קורפוס בישראל, ומתייעצת בעניין זה עם NhRP ועם מומחים אחרים. לאחר מחקר וסיורי שטח במספר גני חיות נבחרו בעלי החיים שבעניינם תוגש העתירה.

סטודנטים: עדי ברק-עורבי ועומר הייבלום.

ט. אכיפת ההגנה על בעלי החיים וסיוע לאקטיביסטים

בפרויקט זה מוענקים ייעוץ וייצוג משפטי לארגונים וליחידים בתחום הסביבה ובעלי החיים, הן לשם הגברת האכיפה והן לשם התמודדות עם ניסיונות להגביל את חופש הביטוי והמחאה. במסגרת זו הגישה הקליניקה מספר תלונות בגין התעללות בבעלי חיים:

- תלונה מטעם עמותת "אנימלס" כנגד מדגה מעוז חיים, בגין אירוע השלכת הדגים המתואר לעיל. בעקבות התלונה נפתחה חקירה פלילית לפי חוק צער בעלי חיים, וכן הוטל על המדגה קנס בגין השלכת "פסולת חקלאית". כאמור, במקביל הוגשה בקשה לביטול התמיכות במדגה. כמו כן, פעיל שצילם את האירוע [הותקף](#) בסמוך לו ע"י עובד המדגה, והקליניקה מייצגת אותו כנפגע עבירה בתיק.
- תלונה מטעם עמותת "תנו לחיות לחיות" בגין התעללות קשה ומתמשכת בחזירים בבית המטבחים בקיבוץ להב, בעקבות תחקיר סמוי שבוצע במקום. בין היתר נחשף כי המקום לא מחזיק בתשתיות המתאימות לריסון והימום חזירות גדולות, לא עומד בהוראות החוק ביחס לאופן ביצוע השחיטה וכי ננקטת בו אלימות קשה כחלק משגרת העבודה. במישור הפלילי נפתחה חקירה שאנו ממתנינים לתוצאותיה. במישור המינהלי הודיע משרד החקלאות, בעקבות פנייתנו, כי נערכו במקום ביקורות והדרכות, ומכיוון שהמפעל לא עמד בדרישות לתיקון חלק מהליקויים נאסרה בו שחיטה של חזירות גדולות.
- תלונה מטעם עמותת "תנו לחיות לחיות" בגין חשד ל"שחיטה שחורה" של כבש בחניון מסעדה בבני ברק. בעקבות אירוע זה גם הגישה הקליניקה בקשה לקבלת מידע על היקף השחיטה שלא כדין של בני צאן ואכיפת הדין בתחום.

כמו כן הקליניקה ערכה מספר סדנאות לפעיליות התנועה הסביבתית "המרד בהכחדה" לשם יידוע על זכויותיהם במסגרת המאבק בשינוי האקלים. בנוסף ייצגה הקליניקה פעילים מקבוצת "Meat the Victims" שעוכבו בעת מחאה סמלית כנגד תעשיית הבשר, ופעילים סביבתיים שעוכבו במחאה ביחס למשבר האקלים. במקרה אחרון זה הוטלו על המפגינים קנסות מצטברים לפי פקודת התעבורה בסך אלפי שקלים, בתואנה של הפרעה לשימוש בדרך. בקשה שהגישה הקליניקה לביטול הקנסות נדחתה, וכעת מייצגת את המפגינים בביהמ"ש, בהליך שיעסוק גם בשימוש הבלתי סביר בדיני התעבורה תוך פגיעה בחופש הביטוי.

סטודנטים: גון ברגמן ויואב קלארמן.

י. שינוי מדיניות

- הקליניקה הגישה הערות לטיוטת של תקנות הנוגעות להובלת בעלי חיים והחזקתם בבתי מטבחים.
- עמותת "סנטיאנט-עבור כל בעלי החיים המרגישים" ערכה מחקר על חוות אוסטרליות, שחלקן מייצאות בעלי חיים לישראל. בעקבות מחקר זה ערכה הקליניקה מחקר משפטי שהצביע על פערים נורמטיביים בין דיני הגנת בעלי החיים בישראל ובאוסטרליה, ובכלל זה היעדר איסור באוסטרליה על גדיעת קרניים של פרים ללא הרדמה. בהמשך לכך פנתה הקליניקה למשרד החקלאות בדרישה לבחינת ממצאי התחקיר והבהרת זיקתם למשק הישראלי, וכן לבחינת עמידתה של אוסטרליה בדרישות הפיקוח הישראליות לייבוא בעלי חיים ומוצרים מן החי. נוכח תופעת "ייצוא" סבלם של בעלי החיים אל מעבר לים, נדרש כי ייבוא בעלי חיים לישראל יותנה בעמידה ברגולציה הישראלית (לכל הפחות), בדומה למדיניות המוחלת כיום ביחס לייבוא מחו"ל של בשר בעלי חיים.

סטודנטים: גון ברגמן ויואב קלארמן.

- פנייה עקרונית למשרד החקלאות בעניין הצורך בשידוד מערכות בתעשיית הדגים, ובכלל זה קידום תקנות, הגברת אכיפה וקידום הידע המדעי בדבר רווחת מיני הדגים המגודלים בישראל, בשיטות שאינן פוגעניות.
- הקליניקה מייצגת את ארגון "נח", ארגון הגג של הארגונים למען בעלי חיים בישראל, בהליכים לשילוב חיות מחמד בבתי הדיור הציבורי המוגן בישראל (בתי גיל הזהב). בעקבות מעורבות הקליניקה הוארך פיילוט שהתיר לראשונה הכנסת בעלי החיים לדירות והנושא יוטמע פורמלית בנוהל המשרד, אולם קיימות עדיין מחלוקות ביחס לתנאים בהם יידרשו הדיירים לעמוד. הפרויקט נערך בשיתוף פעולה עם מומחיות בתחום יחסי אדם-חיה, בהתבסס על ההכרה ההולכת וגוברת בחשיבותו ההדדית של קשר זה למימוש זכויות יסוד בסיסיות לדיור, בריאות וקיום בכבוד, לצד ההגנה על זכויות בעלי החיים וטובתם.
- בפרויקט נוסף לשינוי מדיניות הנשען על יחסי אדם-חיה ושינוי תפיסות חברתיות ביחס לבעלי החיים, מייצגת הקליניקה משפחה שנדרשה לפנות מחצר ביתה תרנגולות שאימצו כניצולות מתעשיית הביצים, בתואנה שמדובר בבעלי חיים המשמשים ל"מטרה חקלאית". בעקבות פניית הקליניקה, בה נטען כי יש לראות בתרנגולות חיות מחמד לכל דבר, בהתאם לתכלית החזקתן ובאופן המשקף את שינוי היחס החברתי לבעלי החיים, נמסר שהנושא ייבחן בשנית ועד להודעה חדשה הוקפאה דרישת הפינוי.

סטודנטיות: טל קדר ונועה קליין.

י"א. קידום יחסי הגומלין שבין הגנת הצרכן והגנת בעלי החיים

הקליניקה מקדמת את הסינרגיה בין דיני הגנת הצרכן והגנת בעלי החיים למניעת הטעיית צרכנים בנוגע לייצור מוצרים מן החי, הגברת האחראיות והשקיפות של יצרנים, וניתוח ביקורתי של מצגים בדבר שמירה על רווחת בעלי חיים והסביבה (greenwash). במסגרת זו הכינה הקליניקה דו"ח אודות הכוונה של מחלבת שטראוס למתג את מוצרי יטבתה בתווית "רפת מקיימת" השומרת לטענתם על הסביבה ורווחת בעלי החיים. בהמשך לכך נערכה פגישה עם נציגי שטראוס, יטבתה והפורום הישראלי לתזונה בת קיימא, וכעת אנו שוקלים את המשך צעדינו. הקליניקה גם ערכה מחקר ביחס לסימון מוצרי בשר מעובד כמוצר "טבעי", והכינה דו"ח שישמש תשתית משמעותית לקידום סוגיות של אחריות סביבתית, חברתית וממשל תאגידי (ESG) ביחס לבעלי חיים והסביבה (לרבות ביחס לקשר ביניהם כפי שמתגלם במשבר האקלים).

בנוסף פועלת הקליניקה להבטיח שכספי פיצויים שנפסקו לטובת הציבור בתובענה ייצוגית שיסודה בהתעללות בבעלי חיים במשחטת עופות, יועברו לטובת הגנה על בעלי חיים בתעשיות המזון. המדובר במקרה הראשון בו דנה הוועדה לחלוקת כספים שנפסקו כסעד בתובענות ייצוגיות בסוגיות הנוגעות להתעללות בבעלי חיים, אולם באופן חסר תקדים חולקו רק שליש מכספי הפיצויים. במקביל לדרישה לתיקון פגם מהותי זה, הגישה הקליניקה בקשת חופש מידע בשם תשעה גופים שונים, לצורך בחינת ושיפור עבודת הוועדה בתחום זה.

סטודנטיות: דנית ציון ויובל רז.

י"ב. פעילות להגנת בעלי החיים תחת משבר הקורונה

הגבלות הפעילות והתנועה החמורות שנוצרו במהלך משבר הקורונה העמידו בסיכון את האפשרות לספק לבעלי חיים מזון וטיפול וטרינרי חיוני. בעקבות פניות של הקליניקה, בשיתוף פעולה עם גורמים נוספים, הוחרג הטיפול בבעלי החיים מתקנות שעת החירום, לרבות באזורים מוגבלים. בהמשך לכך פרסמה הקליניקה, יחד עם ארגון "נח", דף מידע מתעדכן למאכיליות חתולים במרחב הציבורי ביחס לזכויותיהם ולהנחיות שהשתנו חדשות לבקרים, אשר כלל קריאה להתארגנות וסיוע קהילתי. כמו כן הפצנו מכתב הבהרה אותו יכלו מאכילים/ות להציג לרשויות במקרה בו נקלו בקשיים כלשהם. בעקבות פניות תושבים מאילת, נתניה וקרית שמונה, הגישה הקליניקה ארבע בקשות לביטול קנסות - שהתקבלו כולן.

סטודנטיות: טל קדר ונועה קליין.

הקליניקה לתובענות ייצוגיות

פללי

הקליניקה החלה את פעילותה באוקטובר 2011 במרכז הבינתחומי הרצליה, ומזה חמש שנים (משנת הלימודים תשע"ו) היא פועלת בפקולטה למשפטים באוניברסיטת תל אביב. במהלך השנה האחרונה פעלה הקליניקה בהנחייתו האקדמית של פרופ' אלון קלמנט ובהנחייתו הקלינית של עו"ד הדס הולצשטיין-תמיר (בחלק מהשנה) ועו"ד שושי נרי (בחלק אחר של השנה). כמו כן פעלה רכזת קליניקה הילה גולדשמיד. בקליניקה נטלו חלק 15 סטודנטים.

הפעילות העיונית בקליניקה

כמדי שנה קיימה הקליניקה שלושה ימי הכשרה מרוכזים בשבוע שלפני תחילת שנת הלימודים. בין היתר עברו הסטודנטים הרצאות פרונטאליות ושיעורים מעשיים בנושאים הבאים: מבוא לתובענות ייצוגיות, התנאים לאישור תובענה ייצוגית, פשרות בתובענות ייצוגיות, סדר דין אזרחי, מחקר משפטי ועוד. לקראת ימי ההכשרה נדרשו הסטודנטים להגיש עבודות הכנה.

בנוסף, הקליניקה התכנסה אחת לשבועיים להרצאות שהועברו בחלקן על ידי פרופ' אלון קלמנט ובחלקן על ידי מרצים אורחים. בין היתר, נערכו הרצאות על ידי עו"ד גיל רון בנושא הגשה וניהול תובענות ייצוגיות; עו"ד אחוה ברמן ועו"ד תמר זילברפלד מהפרקליטות האזרחית במחוז ירושלים בנושא ייצוג המדינה בתובענות ייצוגיות; עו"ד חגי קלעי בנושא תובענות ייצוגיות לשינוי חברתי; עו"ד קובי שרביט בנושא ייצוג נתבעים בתובענות ייצוגיות; כבוד השופטת רות רונן בנושא תובענות ייצוגיות מכס השיפוט; עו"ד מיכאל בך בנושא תובענות ייצוגיות סביבתיות; עו"ד אמיר שאשא ועו"ד ליאור צמח בנושא תובענות ייצוגיות בנושא ניירות ערך וכבוד השופט (בדימוס) יצחק ענבר בנושא גישור בתובענות ייצוגיות.

הפעילות המעשית בקליניקה

א. עבודה שוטפת של כל הסטודנטים בקליניקה

במהלך השנה ביצעו הסטודנטים בקליניקה שתי מטלות שוטפות:

- **האחת, מטלת מעקב אחר הסדרי פשרה** המפורסמים בעיתונים – הסטודנטים מילאו דו"ח מפורט המכיל מידע על אודות הסדר הפשרה. המידע שנאסף במסגרת זו מהווה בסיס לעבודת הקליניקה בכל הנוגע להגשת התנגדויות להסדרי פשרה. במקביל, המודעות והמידע הבסיסי שנאסף הועלו לאתר הקליניקה,² וזאת על מנת לאפשר לחברי קבוצה ולעורכי דין בתחום לעקוב אחר הסדרי הפשרה המפורסמים. במהלך השנה, עד לאמצע חודש אוגוסט 2020, נבדקו 142 הסדרי פשרה.
- **השנייה, מטלת עדכון פסיקה** – מדי שבוע (בהתאם ללוח תורנות) בחנו הסטודנטים פסקי דין והחלטות שעסקו בתובענות ייצוגיות ובחרו את אחת ההחלטות העקרוניות לדעתם. כל סטודנט ערך סיכום של ההחלטה, תוך קיום דיון בעניין מהותי שהתעורר בה. עדכון הפסיקה פורסם באתר הקליניקה,³ והועבר לכלל הסטודנטים. במהלך השנה, עד לחודש אוגוסט 2020 נערכו ופורסמו 21 עדכוני פסיקה (ועתידים להתפרסם 9 עדכונים נוספים). עדכוני הפסיקה ופרסומם באתר מאפשרים לסטודנטים, כמו גם לעורכי דין העוסקים בתחום, להכיר את הסוגיות הרלבנטיות בתחום ולהתעדכן בהלכות החדשות.

² ראו למשל [סקירת הסדרי פשרה](#) שהוגשו בחודש אפריל 2020 באתר הקליניקה.

³ [למעקב פסיקה](#) של סטודנט, ראו למשל באתר הקליניקה.

ב. עבודה בצוותים

הסטודנטים בקליניקה נחלקו בשנה החולפת לחמישה צוותים:

- כל אחד מהצוותים טיפל במספר תיקים (בין אחד לשלושה) שעסקו בתובענות ייצוגיות שהוגשו על ידי הקליניקה, בבחינת האפשרות להגשת תובענה ייצוגית בתחומים נוספים, בבקשות להצטרף לתובענות ייצוגיות לפי סעיף 15 לחוק ובהתנגדויות שהוגשו לבקשות לאישור הסדרי פשרה. הצוותים לקחו חלק פעיל בכתובת חוות דעת מקיפות; בחיפוש משפטיים; בהגשת בקשות שונות לבתי המשפט, בהשתתפות בישיבות חשיבה עם הארגונים והמשרדים עימם הקליניקה מקיימת שיתופי פעולה, בגישורים ובדיונים בבתי משפט (פירוט התיקים בהמשך).
- בנוסף, חלק מהצוותים עסקו בנושאי רוחב ומדיניות בתחום התובענות הייצוגיות. הצוותים ערכו בדיקות עובדתית ומשפטיות, ניסחו ניירות עמדה ומכתבים, ואחד הצוותים התנסה בעריכת כנס בנושא האפשרות להגיש תובענה ייצוגית בגין הפרדה מגדרית.

נושאי רוחב ומדיניות בהם עסקה הקליניקה

א. התנגדויות להסדרי פשרה

בהעדר הליך אדוורסרי בשלב אישור הסדר פשרה בהליך הייצוגי, הקליניקה רואה חשיבות רבה במנגנון הגשת התנגדויות להסדרי פשרה המוגשים בתובענות ייצוגיות. כאמור לעיל, הקליניקה עורכת מעקב שוטף אחר הסדרי פשרה המוגשים לאישור. ככל שהקליניקה - והארגון אותו היא מייצגת - סבורים כי הסדר פשרה שהוגש אינו ראוי, הוגן וסביר עבור חברי הקבוצה מיוצגת, אנו מתייצבים בהליך ומגישים התנגדות להסדר מכוח סעיף 18(ד) לחוק. עד כה, הקליניקה הגישה כ- 20 התנגדויות להסדרי פשרה וכולן השפיעו באופן משמעותי על ההסדר והביאו לתיקונו או ביטולו.

ב. ייצוגיות בנושא הפרדה

הקליניקה ערכה השנה כנס מרכזי שעסק בשאלה אם ניתן וראוי להגיש תובענה ייצוגית בגין הפרדה מגדרית במרחב הציבורי. הכנס כלל שלושה פאנלים: גבולות ההלכה ביחס להפרדה המגדרית; הפרדה מגדרית בראי חוק איסור הפליה; ותובענות ייצוגיות מול כלים משפטיים.

בכנס השתתפו עורכי דין העוסקים בתובענות ייצוגיות, גורמים במדינה, גורמי החברה האזרחית, אנשי אקדמיה וסטודנטים למשפטים. הכנס הציג את מורכבות השאלות ביחס לעמדת ההלכה ביחס להפרדה מגדרית, המקרים שראוי שיכנסו בגדרי חוק איסור הפליה והאם ההליך המשפטי ובפרט התובענה הייצוגית הם הכלים המתאימים להתמודד עם מקרים פסולים של הפרדה.

[לצילומים של הכנס, באדיבות ערוץ חוק ומשפט – המשפט העברי.](#)

[לפרסום הכנס באתר הפייסבוק של הקליניקה.](#)

ג. הקרן לניהול וחלוקת כספים שנפסקו כסעד

במסגרת ההתמודדות עם משבר הקורונה, בוצע תיקון לנוהל עבודת הקרן לחלוקת כספים שנפסקו כסעד שהוקמה לפי סעיף 27א לחוק תובענות ייצוגיות. התיקון לנוהל איפשר לוועדה לעשות שימוש בכספים שהצטברו בקרן למימון של צרכים לאומיים מידיים שהינם צו השעה עקב השלכות הקורונה.

הקליניקה לתובענות ייצוגיות כתבה נייר עמדה אשר נשלח לשר המשפטים וליו"ר הוועדה, בו היא מברכת על ההירתמות לסיוע למדינה ולציבור, בייחוד לאור הצטברות סכומי עתק בקרן וחלוקתם של סכומים מועטים בלבד מתוכה עד כה. אולם, גם במצב החירום הנוכחי, לעמדת הקליניקה יש לוודא כי הוועדה פועלת בהתאם

לסמכויותיה על פי חוק, תוך מילוי החובות המוטלות עליה בהתאם לנהלי הוועדה, למטרות החוק שמכוחו הוקמה הקרן ובכפוף לחובות המוטלות על הוועדה מכוח המשפט המנהלי.

[לנייר העמדה של הקליניקה.](#)

[לפרסום כתבה בנושא בדה-מרקר.](#)

ד. התכנית הכלכלית

במסגרת התכנית הכלכלית (חוק ההסדרים), הממשלה מציעה לתקן באופן דרמטי את חוק תובענות ייצוגיות. הקליניקה הגישה למשרד המשפטים ולמשרד האוצר נייר עמדה, המתייחס לתכנית הכלכלית ולשינויים המוצעים בחוק תובענות ייצוגיות, וטוען כי עריכת תיקונים מרחיקי לכת כמוצע בתכנית, במסגרת המזוהות של חוק ההסדרים, אינה ראויה.

בתמצית, התוכנית מבקשת לתת למדינה הגנות שחורגות באופן קיצוני מהאיזונים שנקבעו עד כה בחוק תובענות ייצוגיות. התיקונים פועלים להסרת הסיכונים מהפרת החוק לא רק מהמדינה ורשויותיה, אלא גם מנתבעים פרטיים, ולהעברה של סיכונים אלה אל כתפי הציבור. התכנית מעניקה הגנה מרחיקת לכת לרשות, זרה בחלקה לעקרונות יסוד שלטון החוק ושל סדרי דין ראויים, מבלי להעניק משקל הולם לאינטרס הציבורי הקיים בהגשת תובענות ייצוגיות נגד המדינה ולפיצויו של הציבור במקרים המתאימים לכך. חלק מהתיקונים המוצעים פוגעים בהרמוניה החקיקתית ובהגיונו הפנימי של חוק תובענות ייצוגיות ביחס להגנות שניתנו לרשות, וחלקם עומדים בניגוד לפסיקה של בית המשפט העליון ולעמדתו המפורשת של היועץ המשפטי לממשלה. הפגיעה שתיגרם בעקבות תיקונים אלה באכיפת הדין, בהרתעה מפני הפרתו ובזכותם של נפגעים לפיצוי, אינה מידתית.

[לקריאת נייר העמדה.](#)

ה. מחקר בנושא אתיקה של עורכי דין העוסקים בתובענות ייצוגיות

כתיבת מאמר/נייר עמדה בנושא אתיקה בתובענות ייצוגיות. המחקר נערך על ידי מנחי הקליניקה כהמשכו של פרויקט שנערך על ידי סטודנטים בשנים קודמות לבניית קוד אתי ייחודי לעוסקים בתחום התובענות הייצוגיות. הסטודנטים לקחו חלק בחשיבה יישומית של התיאוריות המוצעות בטיוטת המאמר.

תיקים פעילים של הקליניקה

א. תובענות ייצוגיות שהוגשו על ידי הקליניקה

1. ת"צ (מחוזי י-ם) 37161-05-18 רבאח נ' ההסתדרות המדיצינית הדסה

בקשה לאישור תובענה ייצוגית שהוגשה בחודש מאי 2018 בשיתוף משרד עוה"ד גיל רון, קינן ושות', לבית המשפט המחוזי בירושלים. הבקשה הוגשה בטענה להפליה פסולה בהפרדתן בחדרי האשפוז של נשים ערביות שילדו במספר בתי חולים. מדובר בתופעה חמורה שלא פעם עלתה לדיון ציבורי וגורמים בכירים במשרד הבריאות (לרבות מנכ"ל המשרד) גינו והוקיעו אותה. על אף הפרסומים בתקשורת על התופעה, דיונים בוועדות הכנסת ומינוי ועדה על ידי משרד הבריאות למיגור הגזענות, התופעה נמשכת. ביום 5.11.19 נערך דיון בבית המשפט המחוזי בירושלים, בעקבותיו פנו הצדדים לגישור בפני כבוד הנשיא (לשעבר) גרוניס. **ישיבת הגישור הבאה קבועה ליום 3.9.20.**

2. ת"צ (מחוזי מרכז) 40693-11-16 אברוקין נ' חברת קדישא (גחש"א) פ"ת

בקשה לאישור תובענה ייצוגית שהוגשה בחודש נובמבר 2016 בשיתוף משרד עוה"ד גיל רון, קינן ושות', לבית המשפט המחוזי מרכז. הבקשה הוגשה כנגד חברת קדישא (פתח-תקווה) בטענה לקיום מדיניות מפלה בקבורה של נפטרים יוצאי מדינות חבר העמים לשעבר. בבתי העלמין המנוהלים על ידי המשיבה - סגולה וירקון (פתח-תקווה) - ייעדה המשיבה חלקות נפרדות לנפטרים יוצאי מדינות חבר העמים לשעבר. במספר מקרים אף הוצבו גדרות

המפרידות בין החלקות של יוצאי חבר העמים לבין יתר החלקות. המשיבות הגישו תשובה לבקשת האישור במסגרתה לא כפרו בטענה כי קיימות חלקות נפרדות, אלא טענו כי ההפרדה נוצרה בשל תמונות שיוצאי חבר העמים מבקשים לשים על המצבות. **התיק ממתין להחלטה בבקשה לאישור.**

3. הגשת תובענה ייצוגיות נוספת בתחום של זכויות עובדים

במסגרת שיתוף פעולה עם הקליניקה לזכויות עובדים ועמותת "קו לעובד" ובשיתוף משרד עוה"ד גיל רון, קינן ושות', נמצאת הקליניקה בשלבים מתקדמים של הכנת **בקשה לאישור תובענה ייצוגית בנושא של זכויות עובדים.**

ב. בקשות להצטרף להליכים עקרוניים

4. דנ"מ 8626/17 עופר מנירב, רו"ח נ' רשות המיסים – מדינת ישראל

הקליניקה, המייצגת את עמותת "הצלחה", הגישה לבית המשפט העליון בקשה להצטרף להליך במעמד "ידיד בית- המשפט" לדיון הנוסף על פסק הדין בעניין **מנירב** שקבע כי, על פי סעיף 21 לחוק תובענות ייצוגיות, תקופת ההשבה המרבית בה ניתן לחייב רשות היא 24 חודשים. לפסק הדין, כמו גם להכרעת בית המשפט העליון בדיון הנוסף, עתידות להיות השלכות משמעותיות על האפשרות להגיש ולנהל תובענות ייצוגיות נגד המדינה במקרים של גבייה בניגוד לדין. הקליניקה הגישה עמדה עקרונית המתנגדת לפרשנות זו. ביום 25.2.20 הגישה הקליניקה עמדה משלימה ביחס להשלכות האפשריות של פסק הדין בדנ"מ 5519/15 **יונס נ' מי הגליל** (פורסם בנבו, 17.12.19), על השאלה המשפטית **במנירב**. **התיק כעת ממתין להכרעה.**

5. רע"א 12348/19 החברה המרכזית לייצור משקאות קלים נ' גפניאל

על רקע בקשת רשות ערעור על החלטת השופט פרופ' גרוסקופף לאשר ניהול תובענה ייצוגית בגין מחיר בלתי הוגן לפי סעיף 29א(ב)(1) לחוק התחרות הכלכלית, הוגש נייר עמדה שנכתב על ידי פרופ' דיויד גילה ופרופ' אלון קלמנט, העוסק בדיון המהותי והדיוני שצריכים לחול בתובענה ייצוגית המוגשת בעילת מחיר מופרז. [לקריאת נייר העמדה](#)

ג. התנגדויות להסדרי פשרה

6. ת"צ (מחוזי ת"א) 6658-12-15 פולר נ' ש.שלמה החזקות בע"מ

בקשה לאישור תובענה ייצוגיות שהוגשה בטענה כי לקוחות שירותי הליסינג התפעולי של המשיבות חויבו ביתר, שלא כגין, בגין פוליסה לביטוח רכב חובה. ביום 7.5.18 הגישה הקליניקה, המייצגת את המועצה הישראלית לצרכנות, התנגדות להסדר הפשרה שהגישו הצדדים.

במהלך השנה נערכו שני דיונים ביחס להסדר הפשרה בפני בית המשפט. לאחר שמונתה בודקת בהליך והקליניקה הגישה עמדתה ביחס לדוח הבודקת, הסדר הפשרה המתקון אושר על ידי בית המשפט, תוך פסיקת שכר טרחה לטובת הקליניקה בסכום של 75,000 ש"ח, לאור תרומתה בתיקון ההסדר. הקליניקה תמשיך לעקוב אחר ביצוע ההטבה ומימושה.

7. ת"צ (מחוזי ת"א) 1715-02-14 עטיה נ' ידיעות אינטרנט ותקשורת דיגיטלית בע"מ

עניינו של ההליך בטענה לפיה המשיבה, המפעילה את פורטל החדשות ynet – הפרה את הוראות חוק הגנת הצרכן, התשמ"א-1981, בכך שפרסומיה באתר כוללים פרסומות מבלי לגלות זאת באופן הנדרש על פי הוראות החוק. ביום 8.7.18 הגישה הקליניקה, בשם "הצלחה", התנגדות להסדר פשרה שהוגש על ידי הצדדים להליך. במהלך השנה מונה פרופ' עדי אייל כבודק שייתן את חוות דעתו לגבי הסדר הפשרה. ביום 8.7.20 נפגשה הקליניקה עם הבודק, ובשלב זה **התיק ממתין לקבלת חוות דעתו.**

8. ת"מ (מחוזי מ"ר) 18004-08-11 בית אגמי חברה לשיווק בע"מ נ' עיריית ראשון לציון

עניינה של התובענה בטענה כי עיריית ראשון לציון חישה שלא כדין את תשלומי הריבית בגין חובות שבפיגור (חישוב שהיה למעשה ריבית דריבית). הקליניקה, המייצגת את המועצה הישראלית לצרכנות, הגישה התנגדות להסדר וכן התנגדות להסדר הפשרה המתוקן שהוגש מטעם הצדדים. **ביום 12.1.20 ניתנה החלטת בית המשפט המקבלת את עמדת הקליניקה ודוחה את הבקשה לאישור הסדר פשרה.**

9. ת"צ (מחוזי מר') 31695-01-17 **מרדכי מלאכי נ' חברת פרטנר תקשורת בע"מ** - עניינה של הבקשה לאישור בטענה כנגד התניית הצטרפותם של מנויים לתכנית המיועדת לציבור החרדי ברכישת מכשיר טלפון סלולרי. בחודש יוני 2019 הגישה הקליניקה, בשם המועצה, התנגדות להסדר הפשרה שהגישו הצדדים להליך. לטענת הקליניקה, בניגוד להוראות החוק, ועל אף שניתן לאתר ולזהות את חברי הקבוצה, הסדר הפשרה אינו מעניק להם סעד כספי אלא הטבה שוויה חושב באופן שגוי ושאינה מהווה פיצוי ראוי לחברי הקבוצה. כמו כן, הצדדים פרשו את המסגרת המשפטית הנוגעת לעניין באופן שאינו מאפשר לבית המשפט לבחון כראוי את סיכויי התובענה.

בעקבות התנגדות הקליניקה הוגשו נתונים נוספים מטעם המשיבה. התיק קבוע לדיון ליום 29.11.20.

10. ת"צ (מחוזי מר') 17402-10-16 **הירשנזון נ' קורל-תל בע"מ**

עניינו של ההליך בבקשה לאישור תובענה ייצוגית בטענה לקיום מונופול מצד המשיבה בתחום לוחות מכירת רכבי יד שניה בישראל, וניצול לרעה של מעמדה המונופוליסטי בגביית מחיר גבוה מהראוי, בלתי הוגן, תוך הפרת דיני התחרות. הקליניקה, המייצגת בהליך את עמותת נציגי הציבור, הגישה התנגדות להסדר הפשרה שהוגש על ידי הצדדים להליך, וביום 10.11.19 התקיים דיון בפני בית המשפט.

בודק שמונה לבחון את סבירות ההסדר, קיבל את כל טענות הקליניקה, וקבע כי ההסדר אינו ראוי. **התיק קבוע לדיון ליום 17.9.20.**

11. בר"ע (ארצ'י) 24611-03-19 **יורשי המנוחה גאולה בויטלר ז"ל נ' שירותי בריאות כללית**

הקליניקה ייצגה את המועצה הישראלית לצרכנות בהתנגדות לאישור הסדר פשרה בתובענה ייצוגית הנוגעת לזכויותיהם של ניצולי השואה לפטור מתשלום דמי השתתפות עצמית בגין טיפולים ותרופות אשר נוגעים "למחלות המוכרות". לאחר שהתקבלו חלק ניכר מטענות ההתנגדות של הקליניקה הוגש הסדר מתוקן שקיבל את אישורו של בית המשפט. בהתאם לדיווחי הממונה על מימוש ההסדר, מעל ל- 17,000,000 ש"ח הושבו לחברי הקבוצה באופן פרטני.

בסיומו של ההליך, עלתה שאלה ביחס לחברי קבוצה שאינם בין החיים ולא נבדקה זכאותם לפיצוי. המבקש הגיש בקשה לבדוק גם את זכאותם להחזר והבקשה נדחתה על ידי בית הדין האזורי. על החלטה זו הוגשה בקשת רשות הערעור, והקליניקה הגישה עמדה התומכת בבקשת רשות ערעור.

במהלך השנה התקיימו שני דיונים בפני בית הדין הארצי וביום 3.8.20 התקבל פסק דינו של בית הדין הארצי המקבל את הערעור ומאמץ את עמדת הקליניקה במלואה.

12. ת"צ (מחוזי מרכז) 17305-04-10 **יצחקי נ' מגדל ואח'**

עניינו של ההליך בטענת התובעים המייצגים כי חברות הביטוח הנתבעות בהליך -- כלל, הראל, מגדל, מנורה והפניקס -- המשיכו לגבות דמי ביטוח לאחר המועד בו בוטל הכיסוי הביטוחי. ביום 19.2.17 הגישה הקליניקה – בשם המועצה הישראלית לצרכנות – התנגדות לאישור הסדר הפשרה בתיק. בחודש מאי 2017 הוגשו תגובות הצדדים לעמדת המועצה. בחודש יוני 2017 מונה בודק בהליך. במהלך השנה הוגשה חוות דעתו של הבודק ביחס לחלק מהמשיבות. כמו כן, ביום 24.5.20 התקיים דיון ביחס לטענה לניגוד עניינים שעלתה ביחס לבודק. **בשלב זה התיק ממתין להשלמת הגשת חוות דעת הבודק.**